

Dorovský, Ivan

Díla Adama Mickiewicze a slovanský Balkán

In: Dorovský, Ivan. *Slované a Evropa : [srovnávací studie a stati]*. Vyd. 1.
V Brně: Masarykova univerzita, 2000, pp. 44-73

ISBN 8021023260

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123041>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DÍLO ADAMA MICKIEWICZE A SLOVANSKÝ BALKÁN

I.

Již samotný název studie napovídá, že je to téma velmi široké a že jde o časově značně dlouhé období, zabírající celá dvě století, která si přepomínáme od narození tohoto největšího polského básnického tvůrce.

Jsem si vědom, že psát o pronikání a recepci díla Adama Mickiewicze u jižních Slovanů znamená sledovat zájem o jeho tvorbu a její působení (chcete-li vliv) v několika národních literaturách a kulturách, v několika různých časových obdobích a nejednou ve zcela odlišných společenských, literárních a obecně kulturních podmínkách. Mickiewiczův vztah k jižním Slovanům, k jejich kultuře a dějinám je přitom dostatečně známý. Vyšly o tom četné práce charvátských, srbských, slovinských i polských a českých literárních historiků.¹

Z hlediska časového se proto pokusím sledovat pronikání a přijímání Mickiewiczova díla v literatuře a kultuře tzv. méně početných (někdy nesprávně nazývaných malých) národů — u Slovinců, Charvátů, Srbů (přesto, že se především v meziválečných letech u nás i jinde psalo o „srbocharvátské“ literatuře), Bulharů a nakonec u Makedonců ve dvou časových obdobích: 1. za básníkovy života, 2. od jeho smrti až po dnešek.

Víme, že vztah Slovanů k Mickiewiczovi nebo ohlas Mickiewiczova díla u Slovanů v posledních dvou stoletích sledovali přirozeně nejintenzivněji především mnozí polští badatelé v dílčích studiích a statích i v rozsáhlejších monografiích. Jejich analýza však z prostorových důvodů nebude předmětem této studie.

Kromě polských historiků a literárních vědců se Mickiewiczovým dílem, jeho pronikáním k jednotlivým slovanským národním literaturám i jeho působením na jejich vývoj se zabývali jak čeští, tak také slovenští, slovínští, charvátsští, srbští, bulharští i lužickosrbští a makedonští literární historici, překladatelé, básníci a publicisté.

Od doby, kdy významný český literární slavista a polonista Karel Krejčí napsal svou studii o Mickiewiczovi v literaturách západních a jižních Slovanů² uplynuly více než čtyři desítky let.

Český literární slavista a polonista v ní ovšem stejně sleduje pronikání Mickiewiczova díla ke Slovanům do první světové války a pouze v závěru své studie naznačuje, že „i po první světové válce /.../ zůstává Mickiewicz živý. Čte se, studuje i nově překládá“. Za posledních téměř padesát let vznikly u nás, v Pol-

sku i v dalších slovanských i neslovanských zemích četné studie, statí, analýzy a přehledy, jež jsou tak či onak spjaté se životem a dílem Adama Mickiewicze. Nejčastěji vznikaly v souvislosti s výročí básníkovy narození nebo úmrtí. Nejinak ostatně je tomu také v tomto případě.

XII. mezinárodní sjezd slavistů, který se na pomezí srpna a září 1998 konal v historickém Krakově (zde jsou uloženy ostatky A. Mickiewicze vedle hrodek polských králů), vyvolal u literárních vědců zájem o básníkovu dílo. A to nejen snad v Polsku nebo v ostatních slovanských zemích, nýbrž také např. u ázerbájdžánských, gruzínských, rumunských, švýcarských, severoamerických, německých nebo japonských slavistů.³

Bezprostřední nebo nepřímou souvislost s naším tématem měly např. příspěvky slovinských literárních vědců, kteří zkoumali „*napětí mezi etnocentrismem a univerzalismem*“, zatímco charvátská autoři sledovali působení emigrantů ze slovanských zemí při formování charvátské kultury a zvláště pak Krležovy interpretace Mickiewiczových *Dziadů*, bulharští polonisté pojednali o profetismu (proroctví) u Mickiewicze a na základě textů bulharské a polské emigrace o otázce návratu nebo srovnávali poému *Krvavá píseň* (Kărvava pesen) Penča Slavejkova (1866–1912) s Mickiewiczovým Panem Tadeášem.

Největší zájem o důkladnější osvětlení Mickiewiczova díla a o jeho pronikání k jinonárodním kulturám projevíli přirozeně polští, ruští a ukrajinští literární vědci, folkloristé i jazykovědci.

Téma Mickiewicz a Balkán je tedy mnohem širší, než se na první pohled může zdát. A to nejenom proto, že se jeho styky s příslušníky slovanských balkánských národů realizovaly zpočátku nejednou prostřednictvím buď italským, francouzským nebo tureckým, ale také proto, že Adam Mickiewicz, bohužel, nemohl realizovat svůj záměr a navštívit jihoslovanské země.

Téma Adam Mickiewicz a Balkán by bylo možné pojmut různě: aby v něm vystoupilo do popředí jeho vlastenectví a jeho úloha, kterou sehrál v boji za polskou národní svobodu, aby se vystopovaly jeho styky s Jihoslovany v Paříži i jinde, aby se zdůraznilo jeho nadšení, s jakým přednášel na Collège de France o jihoslovanských lidových písních i o jednotlivých jihoslovanských literárních tvůrcích, aby se zřetelně vidělo, v čem a jak působil na vývoj jihoslovanských národních literatur.

Je přirozené, že se o jeho činnosti a zejména o jeho literární tvorbě nejvíce (kromě Ruska) vědělo za jeho života i později především u Slovanů, kteří žili v rámci mnohonárodní rakouské monarchie nebo později rakousko-uherského soustátí. Kromě Čechů a Slováků v něm žili také Slovinci, Charváti a část Srbů.

Neudivuje proto, že se zájem o Mickiewiczovu tvorbu u jižních Slovanů projevila již v druhé polovině dvacátých let minulého století. Prodělal různé etapy, měl svá léta vzestupu (to zejména v letech výročí básníkovy narození nebo úmrtí) a roky „*zapomnění*“, nikdy však kontinuita zájmu nebyla zcela přerušena a trvá

do dnes. Projevoval se ve třech základních rovinách: a) v informativních člancích o Mickiewiczově politické a umělecké činnosti, b) v překladech z jeho díla a c) v působení jeho tvorby na literární dílo jednotlivých konkrétních tvůrců.

První Slovinec, který se seznámil s Mickiewiczovým dílem, byl literární historik a kritik, jazykovědec a dobrý znalec literatur evropských národů Matija Čop (1797–1835). V haličském Lvově byl v letech 1822–1827 nejprve gymnaziálním profesorem, později přednášel na tamní univerzitě. Byl to právě M. Čop, kdo zprostředkoval Mickiewiczovo dílo největšímu slovinskému tvůrčímu zjevu minulého století — Francemu Prešernovi, na jehož umělecký růst pak měl nemalý vliv. M. Čop byl první slovinský kritik, který proti slovinským konzervativcům (např. proti Jerneji Kopitarovi) prosazoval princip autonomní literatury, jež by se měla povznést ze samolibého literárního etnocentrismu a jež by se měla zařadit k rozvinutějším evropským literaturám. Literární teoretik M. Čop a básník F. Prešeren vycházeli z evropské svobodomyšlné tradice a razili program odklonu od „venkovské literatury“ (Čop psal o „Bauernliteratur“) a připojení k široce pojatému literárnímu vývoji. M. Čop první prosadil terminologické rozlišení mezi knižním jazykem (Büchersprache) a knižním stylem (Bücherstyl) a jeho funkčními rovinami.

France Prešeren (1800–1849) byl ve Slovinsku první básník, který ve 30. letech 19. stol. svými ucelenými cyklickými strukturami a svým *Znělkovým věncem* doložil, že dokonale zvládl sonet. Měl k tomu důvody osobní i historické. V období romantismu byla v celé Evropě zřejmá silná aktualizace sonetu. V slovanských literaturách byli výraznými autory sonetů Adam Mickiewicz, A. S. Puškin, Jan Kollár, Stanko Vraz aj. Historické důvody, jež vedly Prešerna k sonetu, spočívaly v tom, že se v té době slovinská literaturatura nacházela ve vývojovém dilematu: buď bude i nadále plnit funkci osvícenskou, didaktickou a výchovnou a bude pokračovat v pseudofolklorní tradici, nebo se bude vyvíjet jako svobodná, stylově a esteticky rozvinutá literatura, určena vzdělaným čtenářům.⁴

V takovém historickém okamžiku a v takovém literárním ovzduší se ve Slovinsku prosazoval sonet a začal plnit funkci silného a uměleckého pěstování slovinského básnického jazyka, jež se projevilo v subjektivní a milostné lyrice, do té doby téměř tabuizované, v tom, že se poezie dostala z krunýře etnocentrismu a postupně se stávala součástí evropského literárního procesu.

Matija Čop polemizoval na stránkách listu *Illyrisches Blatt*⁵ s mj. F. L. Čelakovským a hájil sonet. Považoval ho za jeden z nejlepších jihoevropských básnických tvarů, a proto doporučoval, aby se rozvíjel také ve slovinské literatuře. Poukázal na to, že si sonet oblíbili mnozí světově proslulí básníci. Z polské renesance uváděl Jana Kochanowského (1530–1584) a Mikolaje Sępa Szarzyńskiego (1550–1581), ze současníků pak Adama Mickiewicze a Jana Kollára (1793–1852).

Musel bych jít do podrobnosti, kdybych chtěl dále uvést, že M. Čop se správně domníval, že by Slovinci přijali tuto „všeobecně uznávanou jihoevropskou for-

mu“ snadno, protože nemají vlastní „*národní metrickou formu*“ jako např. Srbové, kteří mají deseterec. V zavedených národních metrických formách vidí někteří badatelé⁷ důvod, proč se např. v dubrovnicko-dalmatské renesanční a barokní literatuře 15.-18. stol. sonet vůbec nepěstoval. V charvátské literatuře totiž byl běžný osmislabičný verš nebo uvnitř rýmovaný dvanáctislabičný verš. V charvátské literatuře je proto sonet spojen až s ilyrismem, se slovinsko-charvátským básníkem Stankem Vrazem (1810–1851) i se Slovincem Francem Prešernem.

Slovinský literární teoretik a historik Boris Paternu⁸ poukázal na teoretická východiska sonetismu, která rozvíjeli bratři Friedrich a August Wilhelm Schlegelovi a jež France Prešeren v praxi realizoval. F. Prešeren akceptoval jejich názory na jazyk jako znak lidské a národní identity. „*Snahou našich básní a ostatní literární činnosti není nic jiného než kultivovat náš mateřský jazyk*“ — napsal Fr. Prešeren Stanku Vrazovi v dopise z počátku července 1837.

Stejně jako němečtí literární historici si také F. Prešeren byl vědom, že se jazyková kultura výrazně projevuje právě v poezii a že je hlavním měřítkem hodnocení evropského literárního vývoje. Fr. Schlegel mj. psal, že národ, „*který poezii má, cítí se sám povzneseně a šlechtetněji a v našich očích i v našich úsudcích jej stavíme na vyšší úroveň*“.⁹

Petrarkova sbírka *Canzoniere* (1366), která byla rozhodující pro vývoj sonetu ve světové literatuře, posloužila jako vzor také Francemu Prešernovi. Dodržoval kombinaci dvou čtyřverší a dvou trojverší, jedenáctislabičný jamb a důsledně ženský rým. Tuto metrickou normu Prešeren porušil pouze při překladu právě jednoho sonetu Adama Mickiewicze a jednoho sonetu Korytkova.¹⁰ E. Korytko ho učil polsky číst Mickiewiczovy verše. Prešeren byl jimi nadšen. Po tom, co jsme již uvedli, se ovšem nedivme, že Prešeren překládal úryvek z Konrada Wallenroda a báseň *Resignace* do němčiny. V tomto případě nepodlehл domácí veršové tradici a ponechal třináctislabičný verš originálu.¹¹

V období romantismu měl sonet ve slovanských literaturách různá metra.¹² Ovšem typologicky patřil Prešernův sonet, který dosáhl uměleckého vrcholu ve *Znělkovém věnci*, k Schlegelově estetice.¹³

Pojednal jsem podrobněji o počátcích recepce Mickiewiczovy poezie u Slovinců proto, že na ně navazovali další slovinští literární tvůrci. Je zřejmé, že na první verše Stanka Vraze psané ještě slovinsky, výrazně působila Mickiewiczova tvorba. Do Štýrského Hradce, kde St. Vraz studoval, přicházeli mj. také polští emigranti, které mladí slovinští vlastenci nadšeně vítali. Ve zdejším obrozenském kroužku slovinských studentů, mezi nimiž byli mj. také Stanko Vraz a Fran Miklošič (Franz Miklosich, 1813–1891), se četly a překládaly verše polského básníka. Zachoval se pouze úryvek Vrazova překladu z Mickiewiczovy *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego* (1832). Budoucí zakladatel slovanské srovnávací jazykovědy Fran Miklošič přeložil jednu znělku z Mickiewiczových *Krym-*

ských sonětů pod názvem *Domovina*. V listu *Novice* pak vyšel v roce 1856 v tisku první slovinský překlad z Mickiewiczovy tvorby (rozsáhlá básnická skladba *Farys*). Autorem překladu byl romantický básník Matija Valjavec (1831–1897).

Valjavcův překlad bychom mohli považovat za začátek kontinuálního zájmu slovinských litrárních tvůrců o dílo polského romantického básníka, neboť „jeho vliv se s rozvojem slovanských literatur stává daleko rozmanitější a mnohotvárnější“. Dále se podle K. Krejčího národní literatury méně početných slovanských národů, které při svém formování vycházely z lidově slovesných kořenů, vždycy setkávaly s „ *příkladem Mickiewiczovým*“.¹⁴

Nemohu však zcela souhlasit s tvrzením K. Krejčího, že u „*Slovanů balkánských*“ (bez bližšího rozlišení !) není vliv Mickiewiczových děl inspirovaných lidovou slovesností a historií tak výrazný, „*protože jejich lidová epika je v podstatě jiného typu než baladické skladby, typické pro folklor polský a tím i pro Mickiewiczze*“.¹⁵

Vztah slovinských, charvátských, srbských či bulharských tvůrců k tvorbě A. Mickiewiczze se podle mého soudu formoval především na základě tzv. aktuálnosti jeho děl v jinonárodním prostředí. Proto byl ohlas Mickiewiczových balad např. v české literatuře v minulém století jiný, než řekneme u Slovinců, Srbů, Charvátů nebo Bulharů. U Slovinců je např. působení Mickiewiczova díla na jejich literární vývoj zprostředkované především dílem Prešernovým. Je tedy přetvořené, transformované. Mickiewiczovy umělecké a politické myšlenky tedy působily v jiné době a v odlišném sociokulturním, národnostním a politickém prostředí.

Zájem slovinských tvůrčích osobností o Mickiewiczovu básnickou tvorbu pokračoval po celou druhou polovinu minulého století a trvá dodnes. Projevuje se mj. v časopiseckých článcích v listě *Slovan* (1884), *Dom in svet* (1890), *Ljubljanski zvon* (1898), v pokusu literárního historika, básníka, prozaika a překladatele z češtiny Ivana Laha (1881–1938) o srovnání některých styčných prvků Mickiewiczova *Pana Padeáše* s Puškinovým *Evženem Oněginem*, Kallárovou *Slávy dcerou* a s Prešernovým *Křtem na Savici*¹⁶ (čas. *Slovan*, 1904–1905), v díle prozaika a folkloristy Janeze Trdiny (1830–1905), nebo v básnické tvorbě někdejšího studenta teologie v Olomouci a překladatele Rukopisu královédvorského a později jedné z nejvýznamnějších a nejvšestrannějších slovinských literárních osobností minulého století Frana Levstika (1831–1887) i v lyrické vlastenecké tvorbě Frana Jeriši (1829–1855), mj. překladatele Byronových *Hebrejských melodií*, nebo romantického prozaika a literárního historika Frana Celestina (1843–1895) aj.

Mickiewiczovo dílo znala nejen vůdčí osobnost slovinské moderny, již byl Ivan Cankar (1876–1918), který mu věnoval báseň *Slavnost ve Varšavě* (1899, *Svetek* v Varšavi), nýbrž rovněž další její představitelé Josip Murn-Alexandrov (1879–1901), Dragotin Kette (1876–1899), Oton Župančič (1878–1949), dvojdo-

mý slovinsko-polský autor Vojeslav Molé (1886–1973) aj.¹⁷ Všichni psali mj. také sonety a cháпали jejich omezující a zároveň osvobozující básnické principy.

Zatímco I. Cankar složil svůj znělkový věnec *Uvadlý květ* v klasickém verši, ženským rýmem a dokonce akrostichem, J. Murn-Alexandrov, jenž ve své poezii vycházel jak z Fr. Prešerna, tak také z A. Mickiewicze a přeložil jeho *Odu na mládí* a báseň *Renegát*, se snažil vymanit z „přísného tvaru“ a chtěl být „zcela jednoduchý“, D. Kette se ve svých sonetech nedržel klasické výstavby ani metrických kánónů a proti klasické monotonii prosazoval znělkovou polytonii. Slovinští modernisté i jejich následovníci rozvíjeli tvůrčím způsobem Mickiewiczův sonet, s nímž se seznámili buď přímo nebo prostřednictvím Prešernových přeměn.¹⁸

Kontinuitu pronikání a recepce Mickiewiczova díla u Slovinců dosvědčuje mj. také první, ač bohužel nezdařilý, M. A. Ternovcův slovinský překlad *Grażyny* (1909). Přesně sto let po vydání polského originálu vyšel slovinský překlad Mickiewiczova vrcholného básnického díla *Pan Tadeáš* (1934). Vydání tohoto národního eposu a jeho autoru věnoval lublaňský časopis *Življenje in svet* celé číslo. Slovinský literární historik Fran Plešič (1871–1942), působící více než dvě desetiletí na univerzitě v Záhřebu (1919–1941, kdy byl fašisty propuštěn), nazval svou studii velmi příznačně dvojjazyčně: „*Grażyna*“, *povies'c litewska przes Adama Mickiewicza, koju je „Slawianin z nad Wisly“ poklonio „Slawianom nad Sawq“*.¹⁹

Literární historik, básník a překladatel K. H. Máchy a A. S. Puškina Tine **Debeljak** (1903–1989) po ukázkách překladů básní a úryvků z Pana Tadeáše vydal jediný výbor z Mickiewiczových básní *Kitica Mickiewiczevih pesmi* (1943).²⁰

Pronikání a recepce polské literatury a zejména Mickiewiczova díla k Slovincům a k ostatním jižním Slovanům po roce 1945 tvoří samostatnou kapitolu, která svým rozsahem přesahuje bohužel rámec této studie. Uvedme pouze, že má několik etap, vymezených mj. básníkovým stoletým jubileem (1948), slovinským překladem Jastrunovy monografie *Mickiewicz* (1952) pouze několik let po jejím polském vydání (1949), dějinami polské literatury (1960) Rozky Štefanové (nar. 1913), v nichž je soupis Mickiewiczových překladů do slovinštiny.²¹ Je autorkou poválečného překladu Pana Tadeáše (1974). Spolu s Dušanem Ludvikem uspořádala a přeložila výbor z Mickiewiczovy básnické tvorby (1996). R. Štefanová výrazně posunula slovinské poznání Mickiewiczova souborného díla a polsko-slovinských kulturních styků studii *Mickiewicz in Čop a Prešeren in Mickiewicz* i dalšími studii o slovinsko-polských kulturních kontaktech.²²

Tuto kapitolu pak uzavírá nejprve polsky (1988) napsaná a v Polsku obhájená doktorská disertace²³ předčasně v Polsku zesnulého vynikajícího slovinského versologa, básníka, polonisty a překladatele (mj. C. K. Norwida, Cz. Milosze i našeho Jana Skácela) Toneho **Pretnara** (1945–1992) *Prešeren in Mickiewicz: o slovenskem in poljskem romantičnem verzu* (1998), v níž hledal začátky slovinské versologie už v německy psané kraňské mluvnici Marka Pohlina (1735–

1801) z roku 1768. V minuciózní analýze jejich uměleckých názorů, postupů, motivů, veršových systémů i nástinu Mickiewiczova významu pro Prešernovu tvorbu a v exaktních závěrech autor ukazuje oba slovanské velikány — Franceho Prešerna a Adama Mickiewicze — v širokém domácím kulturním prostředí a v soudobém slovanském a širěji evropském kontextu. T. Pretnar tak svou metodou výzkumu veršového metra navázal zejména na dosud nejlepší práci o slovinském verši z pera jazykovědce a rusisty Alexandra Isačenka (nar. 1910) a na teoretické studie svého slovinského předchůdce Avgusta Žigona (1877–1941).²⁶

Ve svých přednáškách na pařížské Collège de France se Adam Mickiewicz zabýval také jihoslovanskými literárními osobnostmi a lidovou slovesností, kterou byl nadšen a pro níž čerpal informace především ze sbírek srbských lidových písní vydaných Vukem St. Karadžićem. To by však vyžadovalo samostatný výklad.

II.

Mickiewiczovo básnické dílo i jeho politické traktáty měly ohlas a působily také v **srbském** kulturním, literárním a politickém životě. První informativní článek z pera Šafaříkova novosadského kolegy Djordja Magareševiče (1793–1830) o něm vyšel v Letopisu Matice srbské již koncem dvacátých let 19. stol.²⁶ V dalším desetiletí pak vyšlo v témže časopise několik informací, v nichž byl Mickiewicz označován za největšího polského básníka. V časopise *Danica*, který redigoval Ljudevit Gaj, vyšly v druhé polovině třicátých let některé překlady Mickiewiczových básní. O tom však pojednám zde podrobněji v samostatném výkladu o recepci Mickiewiczova díla u Charvátů. A jistě neušel jeho pozornosti Pavlovičův překlad Mickiewiczovy Ody na mládí v Letopise Matice srbské (1837).

Velké zásluhy o zjištění Mickiewiczova zájmu o jižní Slovany a o popularizaci jeho tvorby v **Srbsku a mezi Srby** má nesporně Miloš Popović (1820–1879), publicista, redaktor, který v devatenácti letech debutoval sbírkou básní *Frulica* (1839, Pišťalička), „*drobný človíček, malých, téměř ženských tváří, malých, ale pichlavých očí*“, „*horlivý a pilný redaktor, který pracoval jako červ*“. Tak na něho vzpomíná Jakov Ignjatović.²⁷

Jiní jeho současníci a spolupracovníci charakterizují Miloše Popoviće jako jemného, uhlazeného, laskavého, vstřícného a vzdělaného člověka a dobrého znalce srbského literárního dění. Nejenže redigoval své listy²⁸, nýbrž byl rovněž stálým spolupracovníkem charvátské *Danice* a varšavského rusko-polského časopisu *Dennica-Jutrzenka*, který ydával Petr Dubrovskij a jenž zase přispíval do Popovićem redigovaných listů.

Není bez zajímavosti, že se Popovičův zájem o slovanské jazyky a literatury i zájem o dílo Mickiewiczovo projevil za jeho pobytu v slovenské Levoči v druhé

polovině roku 1841. Pod vlivem Kollárovy myšlenky slovanské vzájemnosti vládl tenkrát na Slovensku, především v Bratislavě, nadšení pro Slovanstvo. Studenti z různých slovanských zemí se oslovovali Slovan. Bratislavští i levočští studenti byli nadšení jak polštinou, tak také Mickiewiczem, často recitovali verše českých a slovenských básníků. V Bratislavě se recitovaly ovšem také Mickiewiczovy balady a úryvky z Konrada Wallenroda v překladu i v originále.²⁹

Po vlivem svého profesora Petra Jovanoviće, hlavního propagátora ilyrského hnutí mezi Srby, se M. Popović stal horlivým zastáncem ilyrismu, tj. také jednoty srbské a chorvatské literatury. V Záhřebu, kam přišel počátkem roku 1842, se stýkal s výraznými Ilyrci Lj. Gajem a St. Vrazem a přispíval do jejich časopisů *Danica* a *Kolo*.

Jak Lj. Gaj, tak zejména St. Vraz Mickiewiczovy verše četli a překládali. V Záhřebu začal M. Popović překládat z češtiny a z ruštiny (Puškinovu povídku) a brzy se orientoval také na překlady z polské literatury.

M. Popović se pak počátkem druhé poloviny roku 1842 objevil v Pešti a stal se redaktorem listu *Peštansko-budimski skoroteča* (Peštbudínský kurýr). Zanedlouho pak v něm informoval „o vydání Mickiewiczových přednášek“ a otiskl svůj překlad jedné Mickiewiczovy básně³⁰.

A. Mickiewicz sice vydal v „polském překladu“ deset svých přednášek, říká se v Popovićově informaci, však zároveň se polskému profesoru vytýká, že nedokázal přesně vymezit „české a polské knížectví“, ale zato počátky ruské literatury „příkrásně popsal, jako nikdo před ním“.

O vydání Mickiewiczových přednášek vyšla v témže listu ještě jedna informace, ta však byla převzata z Jordanových *Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft*.³¹ V následujícím roce 1843 Popović uveřejnil v *Srbských novinách* (Srpske novine) článek o Mickiewiczově přednáškové činnosti v Collège de France. Ve vlastním úvodu jej označil jako „nejslavnějšího polského básníka“. Další text však byl upravený překlad článku z přílohy (Beilage) augsburského listu *Allgemeine Zeitung*. Mj. se v něm o Mickiewiczovi psalo (autorem byl nejpravděpodobněji Polák), že „jeho díla jsou jeho život a jeho život jsou dějiny polského národa za čtyřicet let“ a že je to „nejnárodnější a nejpobulárnější polský básník“. Je tedy nesporné, že M. Popović chtěl představit polského básníka srbským čtenářům v nej příznivějším světle.

Popovićův zájem o dílo a činnost polského básníka zesílil od počátku roku 1843, kdy se v Bělehradě stal redaktorem oficiálních *Srbských novin* (Srpske novine) a jejich literární přílohy *Podunavka*. V Srbsku, jinde na Balkáně i na Blízkém východě v té době (i později) rozvíjela polská emigrace bohatou aktivitu, takže měl M. Popović větší možnosti se zajímat o Adama Mickiewicze. V deseti pokračováních uveřejnil v literární příloze *Podunavka* (1843–1844) v překladu z němčiny výběr z Mickiewiczových přednášek pod názvem *Srbové a jejich lidové písně* (Srbi i njiove narodne pesme). Téměř ve stejné době vyšel týž vý-

tah z Mickiewiczových přednášek také v časopise *Bačka vila*, kterou redigoval bývalý Popovićův profesor Petar Jovanović.³²

V roce 1845 otiskl v příloze *Podunavka* svůj velmi slabý překlad slavné Mickiewiczovy *Ody na mláďi*³³ pod názvem *Mládeži* a o rok později ji zařadil do své sbírky *Mač i pero* (1846). Z českých *Květů* převzal a koncem roku 1845 uveřejnil informaci o tom, že A. Mickiewicz již nepřednáší v Paříži slovanské literatury a že na jeho místo nastoupil Cyprien Robert.³⁴

Mickiewiczovo jméno se objevuje v srbském tisku pak několikrát až v roce 1849. Píše se ovšem o jeho politické činnosti, o redigování mezinárodního časopisu *Tribune des Peuples* i o jeho záznamu. O deset let později, koncem listopadu 1855, už musel M. Popović s lítostí napsat na polského básníka nekrolog.

„*Věčně trvajících slovanská literární vzájemnost, odpovídající našemu století, je hlavním cílem uvedeného listu*“ — psal o Srbských novinách jejich redaktor M. Popović. Vycházející z tohoto programu, M. Popović usiloval o to, aby se srbská čtenářská veřejnost seznámila s polskou literaturou a zejména s tvorbou jejího největšího básnického tvůrce. Informace čerpal jak z polského časopisu *Oredownik*, tak také z *Časopisu Českého muzea* a z listu *Ost und West*.

Jeden z prvních, kdo po porážce polského listopadového povstání odešel do Francie a odtud roku 1841 do Cařihradu, aby zde organizoval zpravodajskou službu v balkánských slovanských zemích, byl romanopisec Michal Czajkowski (1804–1886). V Srbsku jako v jediné slovanské zemi byly tenkrát pro podobnou činnost nejvhodnější podmínky. Proto byl Czajkowski přesvědčen, že je třeba v Srbsku, „*kteří má aristokracii rozumu a činu*“, vybudovat zpravodajské centrum.

Do Srbska v té době přišel z Paříže polský agent dr. Adam Liszczyński (dr. Lynch nebo též Leech), který se však ze zdravotních důvodů musel brzy vrátit zpět do Paříže. Adam Czartoryski mu uložil, aby mj. seznámil Srby s polskou literaturou, která posiluje národní povědomí Poláků. V instrukcích Czartoryského se zdůrazňovalo jméno Mickiewiczovo a jeho pařížské přednášky.

Na místo A. Liszczyňského přišel do Bělehradu na jaře 1842 Mickiewiczův osobní známý Ludwik Zwierkowski, který zůstal v Srbsku celý rok a působil tu jako profesor francouzštiny pod krycím jménem dr. Lenoire. Ve svých zprávách opakovaně potvrzoval popularitu, jaké se v Srbsku těšil A. Mickiewicz.³⁵

Miloš Popović se setkal rovněž s dobrým Mickiewiczovým přítelem Michalem Czajkovským, který přijel v květnu 1843 do Bělehradu a s pomocí pravděpodobně samotného bělehradského paši se tu seznámil se situací přímo na místě.

Zájem o uměleckou a politickou činnost polského básníka neutuchal u jižních Slovanů ani po Mickiewiczově smrti. V průběhu celé druhé poloviny minulého století vycházely v srbském tisku informace o něm a překlady z jeho díla. Roku 1885 vyšel srbský překlad *Gražyny*, k němuž předmluvu napsal významný srbský literární historik a lingvista Stojan Novaković (1842–1915).

A k básníkovu jubileu kultivovaně a přehledně pojednal koncem století modernista Jovan Dučić (1871–1943), který neskrýval svůj obdiv k romantické poezii, mj. též k tvorbě A. Mickiewicze.

V našem století se v Srbsku zájem soustředil mj. na zdůraznění stránek z dějin „mezislovanských vztahů“³⁶, srovnávala se tvorba Mickiewiczova a Simy Milutinoviće-Sarajliji³⁷ nebo se sledoval Mickiewiczův vztah k jihoslovanské lidové slovesné tvorbě. O poznání Mickiewiczova díla mezi Srby a o zpracování zajímavých kapitol z dějin vzájemných polsko-srbských a srbsko-polských kulturních styků se nesporně nejvíce zasloužil Djordje Živanović, který nejprve v roce 1935 přeložil prózou *Pana Tadeusze* a vydal důkladnou studii o Mickiewiczovi a jeho Panu Tadeášovi³⁸ a o několik let později pak monografii o vztahu Srbů k polské literatuře a Poláků k srbské literatuře v prvních sedmi desetiletích minulého století.³⁹

Svou studii o A. Mickiewiczovi a černohorském básníku a vladykovi Petru Petrovići Njegošovi (1813–1851) pojal Dj. Živanović komparatisticky.⁴⁰ Dj. Živanović poté po druhé světové válce psal o Mickiewiczově profesorské činnosti⁴¹ a svou stať o jeho cestě na Balkán nazval „poslední kapitolou“. V Berkeley vydal anglicky psanou studii o Mickiewiczovi a světové literatuře, zatímco polsky psanou stať o Mickiewiczovi „v literaturze serbochorvackiej“ publikoval ve sborníku, který vyšel v Polsku k 100. výročí básníkovu narození.⁴² Podrobně vysledoval rovněž vztah Miloše Popoviće k Mickiewiczovi⁴³.

Jako poněkud mírně opožděné připomenutí Mickiewiczova výročí narození bychom mohli chápat příspěvek R. Laliće, který vyšel o polském básníku dva roky po 2. světové válce.⁴⁴ Nedlouho po něm o Mickiewiczově „životě a díle“ pojednal Stojan Subotin, který později analyzoval nový srbský překlad Pana Tadeáše⁴⁵ a v předmluvě k srbskému vydání části Mickiewiczových pařížských přednášek o srbské lidové poezii psal o jeho vztahu k jihoslovanské lidové slovesnosti.⁴⁶

Zmiňme se ještě stručně o Mickiewiczově pozornosti, kterou věnoval Jihoslovanům zejména v posledních letech svého života. Když A. Mickiewicz v roce 1848 zformoval v Itálii svou polsko-slovanskou legii, domníval se, že se podaří osvobodit všechny národy habsburské monarchie (samozřejmě také Polsko).⁴⁷ Jenže události roku 1848 skončily neúspěšně. Básníkovy naděje, že se vzbouří srbští a chorvátští hraničáři v rakouském vojsku, se rovněž nesplnily. I po rážce revoluce se však jeho názory na slovanskou otázku nezměnily.⁴⁸

Když Mickiewicz viděl, že se nemůže spolehnout na rakouské Slované, obrátil svou pozornost k Slovanům v turecké říši. Bohužel však musíme říci, že nebyl dobře seznámen s tamními podmínkami a nepochopil, v čem spočívá spor mezi osmanskou říší a úsilím porobených slovanských národů na Balkáně. Proto se mylně domníval, že protiturecké hnutí, které by se mohlo podařit zorganizovat, by mohlo být úspěšné, jak se o několik let později domníval Zygmunt

Milkovski (T.T. Jež, 1824–1915) a do jisté míry také Mickiewiczův dobrý přítel Michal Czajkowski, který rozvíjel politickou činnost v Turecku a jenž měl později nejlepší styky se srbskými politiky.⁴⁹

Je dostatečně známé, jak došlo k Mickiewiczově cestě do Cařihradu v roce 1855, která měla být první zastávkou jeho putování k jižním Slovanům. Jel jako zástupce francouzského ministerstva osvěty, aby se údajně seznámil s kulturním stavem v slovanských oblastech evropské části turecké říše. Měl v úmyslu navštívit Bulharsko, Srbsko, Bosnu a Černou Horu. Přitom v návrhu francouzskému ministerstvu osvěty zdůrazňoval Srbsko jako středisko kulturního života. A. Mickiewicz chtěl na místě zjistit, jak by mohl pokračovat v tom, co začal v revolučních letech 1848–1849. Seznámil se s existujícími studii o jižních Slovanech a polští agenti v Srbsku jej průběžně informovali o tamní situaci. Tak mu např. Ludwik Zwierkowski (dr. Lenoire) v memorandu o jihoslovanské situaci mj. psal: „*Naród serbski jest prawy, energiczny, kochający kraj, może więcej przez dobrobyt materialny (!), niż przez patriotyzm taki, jak u Polaków. Przez naturę burzliwy, a przez rozum, żeby nie spotkać gorszego bytu, posłuszny rządowi.*“ Podobně charakterizuje ČernoHORce a o Bulharech mj. napsal, že je je to „*naród dzielny, bitny, ale nadzwyczajnie przytłumiony i zniekany. Nie materialne, lecz moralnie. !...! Najszlachetniejszymi ludźmi w Bułgarii są herszty zbójców w Balkanach i jeśli kiedy było jakie powstanie, oni byliby naczelnikami tego narodowego powstania, tak jak w Serbii za Kara-Georgii Miłosza.*“⁵⁰

L. Zwierkowski v memorandu charakterizoval knížete Alexandra a jeho negativní vztah k Rusku, Rakousku a Anglii („*nie lubi, ich se boi*“) a naopak jeho sympatie k Polsku a Francii („*bardzo lubi, ich sie nie boi*“). Informoval A. Mickiewicz o politické orientaci několika ministrů, vysokých státních úředníků a čelných představitelů stran a zmínil se také o bosensko-hercegovských katolicích a pravoslavných. O jižních Slovanech pak Mickiewiczovi napsal: „*Slawianie serdecznego pobratymstwa z katolicką Polską nie mają a jeśli dziś chyła sie czasami do Polaków, to jedynie dlatego, że ich niemają wszechmocnymi w Turcji i przez nich chce tłumaczyć i zakrywać swoje przekroczenia, a wyrabiac' przywileje i wpływy do przyszłej emancypacji.*“⁵¹

Hlavním Mickiewiczovým cílem v Turecku byly ovšem styky s polskou emigrací. Celé dva měsíce svého pobytu v Cařihradě se však přesto pídil po informacích o situaci u balkánských Slovanů a přistoupil na návrhy M. Czajkowského vytvořit oddíly z jihoslovanských dobrovolníků. A. Mickiewicz dokonce navštívil Czajkowského jezdecké oddíly „kazak-alaj“ u bulharského Burgasu. Czajkowski přesvědčoval Mickiewicz, že by to mohla být „*nejlepší armáda na světě*“.⁵²

Smrt, která Adama Mickiewiczze zastihla koncem listopadu 1855 v Cařihradě, mu bohužel zabránila spojit osud svého rodného Polska s jižními Slovan, v něž věřil jako ve spojení svého mnohaletého úsilí za osvobození vlasti.

Podrobnější analýza všech příspěvků, statí a srovnávacích prací, výborů z díla polského básnického velikána, které vznikly v Srbsku v minulosti, jakkoli užitečná a potřebná, by daleko přesáhla rozsah této studie.

III.

Mickiewiczovo celistvé dílo pronikalo již za básníkovy života také do **charvátských zemí**. Sedm let po první informaci o něm v srbském odborném tisku⁵³ vyšel v prvním charvátském literárním časopise *Danica ilirska* první překlad úryvku z Mickiewiczovy *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego*.⁵⁴ Danici redigoval Ljudevit Gaj (1809–1872), který úryvek z Mickiewiczovy knihy sám přeložil. Lj. Gaj byl nejhörlivější zastánce ilyrského hnutí, ideově vycházejícího z Kollárovy myšlenky slovanské vzájemnosti. Mickiewiczovy politické, národní i umělecké myšlenky, obdobně jako ideje Kollárovy, promlouvaly aktuálně také k Charvátům i k Srbům a tudíž staly se součástí jejich emancipačního a sjednocovacího úsilí.

V dějinách charvátsko-polských kulturních styků tvoří zvláštní kapitolu vztah dvojdomého charvátsko-srbského romantického básníka, vydavatele starých básnických a historických památek knížete Meda Puciće (Orsato conte Pozza, 1821–1882) k A. Mickiewiczovi.⁵⁵ M. Pucić se s ním osobně poznal za jeho přednášek v Paříži, byl nadšen nejen legií, kterou Mickiewicz organizoval v roce 1848, nýbrž také jeho básnickou tvorbou. První informace o polském básníku získal M. Pucić za svých studií práva v Itálii.⁵⁶ Jeho medailónek A. Mickiewicz z *Danici ilyrské* (1843) byl překladem z italského časopisu *La favilla*, s nímž v letech 1842–1843 spolupracoval.

V Benátkách, kde studoval, se M. Pucić seznámil také s J. Kollárem a nadšeně přijal jeho myšlenky. Vystoupil proti jazykovému separatismu Anteho Kuzmanice (1807–1879), stejně jako se nadchl italským Risorgimentem. Spolu např. s dalším Dobrovničanem Matijou **Banem** (1818–1903) se pod vlivem myšlenky jednotného jihoslovanského jazyka a národa, zejména pak jednoty Srbů a Charvátů (roku 1841 napsal báseň *Braća=Bratři*), orientoval od počátku šedesátých let na Srbsko a pod vlivem V. S. Karadžice jazykově na štokavštinu.

Vycházejí mj. také z myšlenek polské emigrace, M. Pucić se domníval, že Srbské knížectví je předurčeno v zájmu Evropy osvobodit jižní Slovany od Turků.⁵⁷ M. Pucić byl potomek starého dubrovnického rodu a po smrti knížete Michaila (1868) se v Bělehradě stal učitelem samotného nezletilého knížete Miloše Obrenoviće (do roku 1872).

Pucićova romanticky zbarvená epická (*Cvijeta, Karadjurdjevka*) a lyrická básnická tvorba (sbírka *Pjesme*, 1881) je psána převážně pod vlivem dvou zdrojů: Mickiewiczova díla a jihoslovanské lidové poezie. Již K. Krejčí poznamenal, že jeho „básnická povídka ‚Cvijeta‘ je ohlasem Mickiewiczových *Dziadů*“.⁵⁸

Kromě Lj. Gaje překládali Mickiewiczovy básně do charvátštiny také další aktivní zastánci a horliví propagátoři ilyrského hnutí. Patřil k nim např. „ze všech ilyrců nejvzdělanější“ Dimitrija **Demeter** (1811–1872). Byl to dramatik, divadelní kritik, básník a redaktor, první divadelní profesionál v Charvátsku. K předním ilyrcům patřil také slovinsko-charvátský básník, literární a hudební kritik, prozaik a překladatel Stanko **Vraz** (1810–1851) aj. Svým romantickým obdivem k lidové poezii byl blízký např. F. L. Čelakovskému, K. J. Erbenovi, A. Mickiewiczovi aj. Výrazně na něho zapůsobila Kollárova *Slávy dcera*.

A když pak na popud P. J. Šafaříka a podle vzoru Časopisu Českého muzea St. Vraz založil spolu se svými spolupracovníky Ljudovítem **Vukotinovičem** (1813–1893) a Dragutinem **Rakovcem** (1813–1854) literárně naučnou revui *Kolo*, obrátil se o pomoc nejprve na české a slovenské obrozenské literáty a kulturní pracovníky.⁶⁰

St. Vraz hledal dopisovatele a spolupracovníky, kteří by psali o slovanských národních literaturách. K. J. Erbenovi mj. psal, že „*nejvíce potřebujeme Vaši pomoc na začátku*“. St. Vraz a jeho spolupracovníci nově založeného časopisu *Kolo* usilovali totiž o to, „*pozvednout naši literaturu a přiblížit ji vkusu a duchu ostatních slovanských bratří, kteří stojí blíže evropské vzdělanosti*“.⁶⁰

Na J. E. Purkyně se obráceli o finanční pomoc, zaslání knih, o informace z oblasti vědy, kultury a politiky mnozí Jihoslované. St. Vraz ve svém dopise z poloviny června 1842 J. E. Purkyňovi, který pobýval v té době (stejně jako F. L. Čelakovský) ve Vratislavi, prosí, aby mu našel „*ve Vratislavi nebo v Poznani polského literátora*“, který by posílal redaktorovi časopisu *Kolo* „*články o novém národním a literárním životě Poláků, zejména těch, kteří žijí ve Velkém nebo Pruském Polsku*“.⁶¹ Z dalšího textu dopisu vyplývá Vrazův záměr:

„*Z prvního článku bychom chtěli dostat odpověď na otázky: Jaký je vůbec stav polské národnosti v Prusku? Co pro ni dělají vládcí? Existují školy a podobné instituce? Jsou-li, jaké jsou? Nakonec — jaká je situace v literatuře? Jaký je její hlavní význam nebo charakter? Kteří jsou nejvýznamnější spisovatelé, knihkupci a podporovatelé literatury?*“

V dopise St. Vraz dále informuje českého vědce o tom, „*jak se rozvíjí národní a literární život*“ v Charvátsku a o tom, že se „*na literárním poli pracuje čím dál rychleji a živěji*“, že se bude vydávat Gunduličův epos *Osman*, dílo, „*které je důležité stejně pro Ilyry jako pro Poláky: pro Ilyry proto, že je to jejich autor, a pro Poláky proto, že popisuje slavný skutek Zikmunda III. proti mladému Osmanu Osmanoviči*“.⁶²

St. Vraz, kterého L. Štúr v dopise Lj. Gajovi nazval „*krásným Slovanem*“, vydal v roce 1845 v Praze sbírku lyrických a epických básní *Gusle i tambura* a pobýval tu celé dva měsíce.⁶³

Vedle Lj. Gaje, D. Demetera a St. Vraze jednotlivé básně A. Mickiewiczze do charvátštiny překládali další charvátští tvůrci, např. představitel tzv. záhřebské

filologické školy, cestopisec, novelista a zastánce Kollárova principu čtyř slovanských jazyků Adolf **Veber-Tkalčević** (1825–1889) (překládal též verše Zygmunta Krasinského), pražský absolvent práv a pilný dopisovatel do českých časopisů August **Šenoa** (1838–1881), „básník jediné básně“ (přes to všechno, co napsal v ve verších a v próze) Lavoslav **Vukelić** (1840–1879), ve své době velmi populární básník (třebaže jeho básně byly nevalné umělecké hodnoty) Ivan **Trnski** (1819–1910), romantický kněz a vlastenec Andrija **Palmović** (1847–1882), básník, dramatik, kritik, politik a překladatel mj. F. Schillera, T. G. Ševčenka, W. Shakespeara i Svatopluka Čecha August **Harambašić** (1861–1911) a mnozí další.

V druhé polovině minulého století se jako překladatel díla A. Mickiewicze významně projevil mj. také pozdně romantický básník a dramatik Franjo **Marković** (1845–1914), tvůrce s vytříbeným estetickým vkusem a zastánce formální estetiky. Jako univerzitní profesor později prosazoval ideály „věčné krásy“, lidskosti a Slovanstva. Psal mj. historické balady, romance, dramata a sonetní věnce, které jej sblížily s tvorbou A. Mickiewicze. Jeho „*idylický epos*“ *Dom i svijet* (1865, Domov a svět, vyšel až roku 1883), jenž neidylicky pojednává o charvátském životě za Bachova absolutismu padesátých let minulého století, zůstal bohužel v rukopise téměř dvě desetiletí. Na Markovićův epos *Domov a svět*, který dokončil ve dvaceti letech, i na další jeho romantický epos ze života baltsko-pobaltských Slovanů *Kohan i Vlasta* (1868) výrazně působilo Mickiewiczovo dílo, o němž a jeho autorovi psal v charvátském literárním tisku.⁶⁴

Literární kritik a básník Milivoj **Šrepel** napsal medailon A. Mickiewicze a zařadil (1891) jej do antologie veršů „*nejlepších básníků*“ (k nimž počítal též polského básnického velikána) první poloviny 19. století.⁶⁵

První úplný charvátský překlad Mickiewiczova *Pana Tadeáše*⁶⁶ pořídil jeden z nejvýznamnějších charvátských jazykovědců a slavistů pozitivistického typu Tomislav **Maretić** (1854–1938). Opatřil jej zasvěceným úvodem, v němž pojednal o Mickiewiczově životě a díle. T. Maretić mnoho let přednášel na záhřebské univerzitě charátský a srbský jazyk a literaturu. Byl zastáncem fonetického pravopisu a jednotného jazyka pro Srby a Charváty, založeného na novoštokavském nářečí. Překládal z deseti jazyků, mj. verše Puškinovy, Rylejevovy, Lermontovovy, Homérovu Odysseu a Iliadu, Ovidiovy Proměny, vypracoval charvátské metrum a často psal o metricke lidové poezie. Zabýval se také charvátskou a srbskou mluvnici, minulostí Slovanů a mj. také rusismy a bohemismy v srbském a charvátském jazyce.

Maretićův překlad *Pana Tadeáše* se setkal s ostrou negativní kritikou, s níž o více než půl století později souhlasil také polonista Julije **Benešič**. „*T. Maretić není básník a to je to, co tomuto překladu chybí. Správnost jazyka a stylu tu je, je tu rovněž věrnost překladu, ovšem vás ten překlad neuchvátí a nenadchne*“ — napsal Danilo **Živaljević** v bělehradském Delu.⁶⁷ K. Krejčí se o šest desetiletí

později naopak domníval, že český a charvátský překlad „*šlechtické historky*“ „*vynikají svou kvalitou, podmíněnou osobností překladatelů*“.⁶⁸

Také v našem století bylo Mickiewiczovo dílo překládáno více do charvátštiny, než do srbštiny. A o něm rovněž vzniklo více srovnávacích a přehledných prací. Nemůžeme se ovšem příliš divit, neboť se srbocharvátština (charvátosrbština) úředně doma i ve světě chápala jako jeden společný jazyk pro Srby a Charváty.

Za významný můžeme považovat charvátský překlad Mickiewiczových *Sonetů, Krymských znělek, Balad a romancí, Gražiny a Konrada Wallenroda*, který pořídil a vydal počátkem našeho století⁶⁹ plodný překladatel z mnoha evropských jazyků, komediograf a prozaik Iso **Velikanović** (1869–1940).

Literární slavista **Dragutin Prohaska** (1881–1964), jenž působil také u nás jako diplomat a vysokoškolský učitel⁷¹, pojednal ve srovnávací studii (1916) o vztahu Meda Puciće k dílu Adama Mickiewiczze.⁷¹

Další literární historik a lingvista, který se zasloužil o poznání Mickiewiczova díla v Charvátsku, Srbsku a vlastně v celé meziválečné Jugoslávii, byl **Krešimir Georgijević** (1907–1975), absolvent varšavské a pražské univerzity. Psal o polské a české literatuře do charvátských i srbských odborných časopisů a překládal ji. Je mj. autorem několika studií spjatých s A. Mickiewiczem a s polskou literaturou. V první z nich srovnal básnické dílo srbského romantického básníka Simy Milutinoviće-Sarajliji (1791–1847) s dílem Mickiewiczovým⁷², v druhé sledoval pronikání „*srbocharvátské*“ lidové poezie do polské literatury.⁷³ Ve třetí stati pojednal K. Georgijević o Mickiewiczově *Panu Tadeáši*.⁷⁴

Sestavovatel a překladatel antologie polské lyriky⁷⁵ a *Charvátsko-polského slovníku*⁷⁶ **Julije Benešić** (1883–1957) pobýval jako kulturní atašé jugoslávského velvyslanectví ve Varšavě osm let (1930–1938). Pobyt v Polsku mu pomohl se vypracovat na nejvýznamnějšího charvátského polonistu. Ve své kronice *Osm let ve Varšavě*⁷⁷ zachytil svou činnost, kterou zahájil přednáškou pro Ligu polsko-jugoslávských spolků příznačně nazvanou *Jak jsme povinni pracovat na kulturním sblížení Poláků a Jihoslovanů*.

Po návratu do Záhřebu byl J. Benešić jednu sezónu intendantem Charvátského národního divadla a své literární příspěvky o Mickiewiczovi a dalších polských spisovatelích vydal samostatně⁷⁸ a až do smrti pracoval na *Slovníku charvátského spisovného jazyka* (Rječnik hrvatskog književnog jezika), který však nedokončil. Na polskou literaturu však nezapomněl. Přeložil třetí část *Dziadů* a zařadil do ní Mickiewiczův životopis z pera Stanisława Kolbuszewského (1948). Pokračoval tak v kontinuální prezentaci díla polského básníka a podněcoval k dalším překladům a odborným studiím. Je nesporné, že J. Benešić inicioval překlad rozsáhlé monografie Mieczysława Jastruna *Mickiewicz*, která vyšla v charvátském překladu bezprostředně po polském vydání.⁷⁹

Pouhé tři roky po charvátském vydání třetí části *Dziadů* vyšel nový překlad *Pana Tadeáše* opatřený poznámkami a rozsáhlým zasvěceným doslovem Julije

Benešice, který překlad studenta Djordja Šauly redigoval.⁸⁰ Překlad byl příznivě přijat charvátskou i srbskou literární kritikou.⁸¹

Kontinuitu v recepci Mickiewiczova díla musíme spatřovat také v tom, že Stojan Subotin vydal srbský překlad Mickiewiczových pařížských přednášek o srbské lidové poezii a v úvodu pojednal o básníkově vztahu k ní.⁸² Překlady jednotlivých básní i celých děl a články či stati a studie o Mickiewiczovi sloužily přece jak charvátským, tak také srbským čtenářům. Tak je také třeba chápat polsky psané stati charvátského slavisty a polonisty Josipa **Hamma** a srbského znalce polské literatury Djordja **Živanoviće**, které mají stejný název: *Mickiewicz w literaturze serbochorwatskiej*⁸³ a vyšly těsně po sobě.⁸⁴

Básníkově jubileum zřejmě podnítilo k novému, modernímu charvátskému překladu Mickiewiczových *Krymských sonetů*, jehož autorem je mladý překladatel Pero Mioč. Spolu s poznámkou o autorovi a jeho díle je uveřejnil v polovině října 1998 v kulturním týdeníku *Hrvatsko slovo*.⁸⁵

V našem stručném přehledu jsme se mohli zmínit o pronikání a recepci Mickiewiczova díla u Slovinců, Srbů a Charvátů pouze velmi stručně. Nedostatek místa nám nedovolil hlubší analýzu překladů ani zhodnocení odborných příspěvků o polském básníku a jeho tvorbě. Můžeme však říci, že všechna nejdůležitější Mickiewiczova díla (některá dokonce víckrát) byla do srbštiny, charvátštiny a slovinštiny přeložena⁸⁶

IV.

Jak již napsal v citované studii K. Krejčí⁸⁷, Mickiewiczovo dílo sice ve srovnání s ostatními Slovany značně později, ale přece jen pronikalo také k Bulharům. A dodejme, že také k makedonským Slovanům, o čemž dosud ještě nemáme žádné souhrnnější pojednání. Pokusím se bez nároku na úplnost (i vzhledem k omezenému prostoru) pojednat o recepci Mickiewiczova díla v Bulharsku a v Makedonii.

Je paradoxní, že dílo litevského rodáka, vyhnaného do Ruska, se šířilo k bulharským a makedonským čtenářům také a především ruským prostřednictvím. Ruská literatura byla Bulharům, zejména těm, kteří od počátku druhé poloviny minulého století studovali na ruských vysokých školách a bohosloveckých seminářích, nejbližší a jazykově ze všech slovanských literatur nejsrozumitelnější.⁸⁸ Zvláštní sympatie si získali jak ruští slavjanofilové, tak také všechny ty vrstvy ruské společnosti, které pomáhaly balkánským Slovanům v jejich národně osvobozeneckém boji.

Objektivně musíme říci, že cesta bulharských literárních tvůrců k poznání života a díla polského básníka vedla přes myšlenku slovanské vzájemnosti a sounáležitosti. Jedním z těch, kteří věřili v slovanství a v humanismus slovanské kultury, byl klasik Ivan **Vazov** (1850–1921), kterého bulharská literární

historie staví do jedné řady s Janem Husem, Adamem Mickiewiczem, Janem Nerudou, A. S. Puškinem a Tarasem Ševčenkem.⁸⁹

K Vazovým oblíbeným autorům ze světového písemnictví patřili mj. Johann Wolfgang Goethe, Viktor Hugo, A. S. Puškin nebo Henryk Sienkiewicz. Jako výborný znalec ruské literatury a všeho, co vycházelo v ruštině, se I. Vazov mohl seznámit také s ruskými překlady z Mickiewiczova básnického i prozaického díla. Z ruštiny přeložil Mickiewiczovy sonety, ukázky z *Pana Tadeáše* a baladu *Alpuharu z Konráda Wallenroda*.⁹⁰

Spolu se svým přítelem Konstantinem **Veličkovem** (1855–1907) Ivan Vazov sestavil na svou dobu průkopnickou dvousvazkovou *Bulharskou čítanku* (Balgarska christomatija),⁹¹ která obsahovala ukázky z literárního díla více než stovky bulharských a světových autorů. Vzorem jim byly některé podobné ruské a francouzské práce. Byla určena žákům měšťanských škol a reálných gymnázií. Čítanka je uvedena „*stručným historickým přehledem novobulharské literatury*“. Značně rozsáhlé jsou ukázky z bulharské lidové slovesné tvorby. Z bulharské literatury je pak zastoupeno asi sto autorů. Ukázkami z díla nebo informacemi jsou zastoupeni spisovatelé, historikové i publicisté ze světové literatury, počínaje Homérem a Aristofanem až k A. S. Puškinovi, Janu Nerudovi aj. O každém cizím autorovi jsou otištěny stručné životopisné poznámky.

Překladatelsky se na textech *Bulharské čítanky* podíleli mnozí významní (P. R. Slavejkov) i druhořadí básníci (F. Velev), nejvíce překladů je však z pera samotných sestavovatelů čítanky I. Vazova a K. Veličkova. Nechybějí v ní proto ani Vazovovy překlady Mickiewiczových sonetů, doprovázené prvním bulharským informativním bio-bibliografickým textem o polském tvůrčím velikánu.

Jak rozsáhlý soubor vybraných ukázek v *Bulharské čítance*, tak také sborník vybraných překladů *Z velkých básníků* (1911, Iz golemite poeti) dosvědčují Vazovovou širokou literární kulturu a jeho úsilí o „*převedení*“ děl světové klasické básnické tvorby do bulharštiny, tj. děl Homérových, Tassových, Moliérových, Heineho, Mickiewiczových, Puškinových, Někrasovových, Krylovových, Lermontovových, Hugových, Byronových, Jana Nerudy, Jaroslava Vrchlického, Sandora Petőfiho aj.

A protože podle Svetlozara Igova je Ivan Vazov typem slovanského básnického tvůrce, jehož dílo je „*syntézou romantismu a realismu a tvoří svéráznou slovanskou klasiku*“,⁹² patřili k jeho oblíbeným básníkům mj. také Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, France Prešeren, Karel Hynek Mácha, Jovan Jovanović Zmaj, Jan Neruda, Jaroslav Vrchlický aj.

Také Vazovův spolupracovník Konstantin **Veličkov** byl dobrým básníkem, výborným znalcem světové literatury a mnohostranným překladatelem z francouzštiny, ruštiny a italštiny. Překládal nejen Moliéra a Jeana Racina, ale též Dantovo *Peklo* (1906, dodnes nepřekonaný překlad), Fr. Petrarku, T. Tassa, H. Heineho, Puškinovy, Lermontovovy a Kolcovovy verše, díla W. Shakespeara

i Fr. Schillera a mnoha dalších. Jeho překlady v *Bulharské čítance* a výklady, zejména v druhé části *Obecných dějin literatury* (1891, Vseobšta istorija na literaturata), která obsahovala informace o evropských spisovatelích, plnily významné kulturně poznávací funkce. Veličkovovy *Cařihradské sonety* (1899, Carigradski soneti) se vyznačují něžným citem i dojmavou hřejivostí a v leccems připomínají Mickiewiczovy *Krymské sonety*.

První úplný překlad Mickiewiczova *Pana Tadeáše* do „bulharštiny“ vyšel roku 1901 a byl dílem dvojdomého folkloristy Efrema **Karanova** (1852–1927). Bohužel však překladatel neovládal dobře polsky a jeho básnický jazyk byl „makedonský“, tj. naddialektovou směsí rodného makedonského nářečí, bulharštiny a ruštiny. Protože E. Karanov patří svým folkloristickým sběratelským dílem především do makedonské kultury, pojednám o překladu *Pana Tadeáše* a o překladateli jinam.

Přes všechny životní, ideové a tvůrčí peripetie se také básník Penčo **Slavej- kov** (1866–1912) nikdy nepřestával cítit, jak sám říkával, „dobrým Slovanem“. Proto mu myšlenka kulturního sjednocení Slovanů nebyla nikdy cizí. Byl však zásadně proti panslavismu.

Na Slavejkovovu tvorbu silně působily ústní lidová poezie a německá a ruská literatura. Vedle I. S. Turgeněva a A. S. Puškina na něj působilo také dílo Johanna Wolfganga Goetheho, Heinricha Heineho a dalších německých tvůrců. Prostřednictvím německých překladů (žil v té době v Německu jako student) se P. Slavej- kov poprvé seznámil s tvorbou Mickiewiczovou, Ibsenovou, Byronovou, Petőfiho aj.

Jako národní epos byla koncipována Slavejkova rozsáhlá nedokončená poema *Krvavá píseň* (1911, Kárvava pesen), kterou začal psát již jako student plný nostalgie roku 1893 v Lipsku a jež prozrazuje své vzory, jimiž byly jednak Mickiewiczův velký národní epos *Pan Tadeáš*, jednak Vazovův román *Pod jařmem* (1890, Pod igoto, čes. 1898, 1968) a *Zápisky o bulharských povstáních* (1–3, 1884–1887, 1892, Zapiski po bálgarskite vástanija, čes. 1978) Zachariho Stojanova. Ve Slavejkovově eposu nalézáme podle K. Krejčího „mickiewiczovské obrázky bulharského kraje a života spolu s projevy citově vřelé lásky k domovině“.⁹³

V prvním desetiletí našeho století byl Penčo Slavej- kov, jemuž smrt zabránila v nominaci na Nobelovu cenu, ve svém eposu *Krvavá píseň* ovlivněn novými myšlenkovými tendencemi doby, „přestože chtěl v novém století zopakovat téměř nemožný i pro předchozí století „div eposu“, jenž byl podle něho realizován slovanským géniem pouze v Panu Tadeášovi a ve Vojně a míru“.⁹⁴

Pojetí Slovanstva jako etnického celku mělo počátkem našeho století poněkud jiný charakter, neboť do popředí vystupovala individualita většinou již zformovaných slovanských národů. Přesto však české slovanství mělo dosti blízko k jižním Slovanům. V rámci tzv. novoslovanství, které prosazovalo široký slovan- ský program, se mj. prosazovala myšlenka slovanské spolupráce. Rozpory (ze-

jména rusko-polské) však byly příliš značné, než aby se daly zahalit jednáním dvou novoslovanských sjezdů v Praze, (1908) a v Sofii (1910).⁹⁵

Presvědčený slavjanofil a rusofil Stefan Savov **Bobčev** (1853–1940), mj. člen Polské vědecké společnosti ve Lvově (od roku 1925), ve svém měsíčníku pro literaturu, dějiny a společenské otázky *Bългарска sbirka* (1894–1915), který založil, věnoval značné místo překladům ze světové literatury. Z Poláků v něm nechyběly překlady mj. A. Mickiewicze, H. Sienkiewicze, B. Pruse, z Čechů např. Jan Neruda nebo Sv. Čech.

Přesto však musíme objektivně říci, že některé literární a umělecké osobnosti usilovaly o všestrannější poznání kultury slovanských národů. K nim patřil rovněž bulharský básník a překladatel Stilijan **Čilingirov** (1881–1962), který právě u příležitosti sofijského sjezdu novoslovanů (jak se výslovně uvádí v předmluvě) sestavil a vydal *Slovanskou antologii* (1910, Slavjanska antologija). Byl to první pokus shromáždit do jednoho sborníku všechny dosud přeložené básně slovanských autorů. Sestavovatel však do antologie nepojal špatné překlady nebo takové, které „*samy o sobě nevyvolávají žádný básnický zájem*“.

Čilingirovova *Slovanská antologie*, k níž jsou připojeny rovněž stručné životopisné informace o básnících, obsahuje verše celkem 70 tvůrců. Polskou literaturu⁹⁶ reprezentují verše pouze šesti polských básníků: Adama Asnyka (1838–1897), Marie Konopnické (1842–1910), Józefa Ignacyho Kraszewského (1812–1887), Adama Mickiewicze aj. Verše polských básníků přeložili Ivan Vazov, Kiril Christov, Christo Jasenov (1889–1925) aj.

V letech mezi dvěma světovými válkami se v Bulharsku objevila v nových časopiseckých i knižních překladech⁹⁷ díla mnoha slovanských i dalších evropských a světových literárních tvůrců. Přední místo přirozeně zaujímají autoři ruské klasické a soudobé literatury. Po ruské literatuře si však četností překladů zajišťuje druhé místo polská literatura, kterou reprezentují především překlady z díla A. Mickiewicze, J. Słowackého, Zygmunta Krasińskiego, Henryka Sienkiewicze, Władysława Reymonta, Kazimierze Tetmajera-Przerwy, Andrzeje Nemojewského, Stanisława Przybyszewského, Tadeusze Dolegu-Mostowicze aj.

Poprvé se překladatelsky projevila již roku 1917 básnířka Dora **Gabeová** (1888–1983) antologií *Polští básníci* (1921, Polski poeti), která byla „*manželským*“ překladatelským činem, neboť na ní začala pracovat spolu se svým manželem Bojanem **Penevem** (1882–1927), který napsal úvod. Nesprávně se uvádí,⁹⁸ že D. Gabeová verše sama přeložila, výbor sestavila a napsala poznámky o autorech. Patří však k básnířčiným „*prvenstvím*“, neboť to byla nejen první bulharská antologie polské poezie, nýbrž první antologie polské básnické tvorby vydána mimo Polsko.

Životní druh Dory Gabeové Bojan Penev, později významný univerzitní profesor a literární historik, byl v letech těsně před první světovou válkou (1911–1914) na studijním pobytu mj. v Krakově, ve Varšavě a v Praze, kde shromáždo-

val materiál ke svým literárně historickým studiím o působení polské a české literatury na bulharské písemnictví období národního obrození. Právě v té době se B. Penev důkladně seznámil s polským i slovanským literárním romantismem, zejména s dílem A. S. Puškina a A. Mickiewicze i s novou polskou básnickou tvorbou. D. Gabeová poprvé navštívila Varšavu a Krakov v roce 1913, oblíbila si polskou literaturu a kulturu a „*tenhle kulturní národ*“ (jak sama napsala v jednom dopise). Poté následovala návštěva Mnichova, Berlína, Prahy, Brna, později Vídně, Lodže, Zakopaného, Paříže, Londýna, Bruselu. To básnířku nesmírně kulturně obohatilo.

Dora Gabeová vzpomínala, jak v Krakově Bojan Penev seděl nad Mickiewiczovými *Dziady*, od nichž ho nemohla odtrhnout. „*Zůstane navždy slepý ten, kdo si nepřečte v originále Mickiewicze*“ — řekl jí tenkrát B. Penev. A překládal jí z *Dziadů* úryvky. Tak se bulharská básnířka poprvé setkala s Mickiewiczovým dílem. A také s několika živými polskými básníky a literárními kritiky, např. s Tadeuszem Grabowskim (1871–1960), Wilhelmem Feldmanem (1868–1919), s Kazimierzem Tetmajerem-Przerwou (1865–1940), Lucjanem Rydelem (1870–1918) aj., s nimiž B. Penev udržoval těsné styky.

Když se po skončení první světové války situace normalizovala, zařadil B. Penev do svých univerzitních přednášek mj. také výklady o A. Mickiewiczovi a J. Słowackém, z nichž později vznikly důkladné studie o polském romantismu a o Słowackého básnické próze *Anhelli*. To se ještě D. Gabeová v té době nezačala učit polsky. B. Penev přeložil úryvek z *Pana Tadeáše* a požádal ji, aby jej dala do veršů. Pak spolu přeložili ještě několik dalších úryvků. Teprve v létě roku 1919 přeložila D. Gabeová několik znělek z *Krymských sonetů*. B. Penev ji pak nenuceně učil polské mluvnici a přivedl ji k tomu, aby se začala učit polsky a aby překládala. Tak se díky B. Penevovi stala D. Gabeová z jeho původní „*pomocnice*“ významnou překladatelkou a propagátorkou polské poezie.⁹⁹ Její překlad básnické prózy *Anhelli* (1925) Julia Słowackého a sbírky veršů *Hymny* (1924) Jana Kasprowicze (1860–1926) patří k nejlepším překladům v bulharském překladovém fondu. Na různých místech D. Gabeová přednášela o „*Janu Kasprowiczi a jeho básnickém odkazu*“.¹⁰⁰

O mnoho let později se D. Gabeová vyznala z lásky k polské poezii, přiznala se, že silně zapůsobila na její původní tvorbu, podělila se o své překladatelské zkušenosti a postěžovala si, jaké rytmické, rýmové a jiné potíže jí dělaly Mickiewiczovy a Kasprowiczyovy verše, když je překládala do své mateřštiny. Překlad Kasprowiczyových *Hymnů* přitom právem považovala za jeden z nejzdařilejších. „*Pro mne byl školou volný verš*“ — napsala překladatelka. „*Mohu-li nyní psát volným veršem dokonce verše pro děti, pak mi k tomu pomohly hymny. Z hymnů jsem pochopila, že chce-li člověk překládat dobře, musí překládat za autorovy přítomnosti, cítit jeho dech, slyšet jeho hlas, slyšet, kde patří logický přízvuk, co chce říci, věnovat pozornost synkopům, když*

se nadechuje“ — napsala D. Gabeová.¹⁰¹ Osmnáct Mickiewiczových sonetů překládala celé tři měsíce.¹⁰²

D. Gabeová později překládala rovněž z češtiny (J. Wolker, V. Nezval, K. Čapek, J. Seifert aj.), francouzštiny, ruštiny a novořečtiny.¹⁰³

Bulharská básnířka byla jedním z iniciátorů Bulharsko-polského spolku, členkou Polsko-bulharského výboru, tiskla své překlady a své *Dopisy z Varšavy* (Pisma ot Varšava) v *Polsko-bulharském přehledu*.¹⁰⁴

Na pozvání polského ministerstva osvěty pobýval B. Penev v Polsku v letech 1923–1924 a na univerzitách v Krakově, ve Varšavě a ve Lvově přednášel o bulharské literatuře. Jeho vztah k Polsku a jeho přínos v rozvoji bulharsko-polských vztahů zhodnotil polský slavista Stanislaw Słoński (1879–1959).¹⁰⁵

„*Pěvec svého života*“ Kiril **Christov** (1875–1944), „dobrovolný bulharský vyhnanec nejprve v Německu (od roku 1922) a poté v meziválečném Československu“ (od roku 1929), nejvýznamnější literární hlasatel bulharského šovinismu, byl rovněž jedním z obdivovatelů a překladatelů díla A. Mickiewicze. Seznámil se s jeho verši prostřednictvím německých překladů. Ve svém cyklu *Carské sonety* (1911, *Carski soneti*) se inspiroval mj. také Mickiewiczovými znělkami, které překládal.¹⁰⁶

K pilným překladatelům z polštiny patřili mezi dvěma světovými válkami také Christo **Kesjakov** a Slava **Štiplievová**. První z nich se pokusil o překlad Mickiewiczova *Pana Tadeáše*, z něhož části vyšly v *Polsko-bulharském přehledu* (Polsko-bálgarski pregled).

Mickiewiczovy *Dziady* vyšly bulharsky v překladu S. Štiplievové v roce 1938, stejně jako Kesjakovův překlad *Konrada Wallenroda*.

Etnograf, folklorista a překladatel Christo **Vakarelski** (1896-) překládal nejen z díla Wladysława Reymonta, nýbrž také úryvky z Mickiewiczovy *Knihy národa polského a poutnictva polského*.

Jedním z plejády bulharských znalců slovanských literatur a jejich překladatelů byl také básník Dimitr **Panteleev** (1901–1993). Prosazoval myšlenku sepětí rodné kultury se vším, co nás může obohatit z jiných národních literatur a kultur. Spolu s básníkem a prozaikem Ljudmílem **Stojanovem** (1886–1973) a s jeho manželkou, básnířkou, prozaičkou a dramatickou Marií **Grubešlievovou** (1900–1970) sestavil antologii *Slovanští básníci* (1940, Slavjanski poeti), v níž jsou jeho překlady z polské poezie. Mnohem později vydal rovněž výbor z básnické tvorby Józefa Ozgy Michalského (nar. 1919) pod názvem *Pesni za Polša* (1960, Písne o Polsku). Překládal též verše M. Konopnické, Wl. Broniewského, Julia Tuwima aj.¹⁰⁷

Recepce díla Adama Mickiewicze po osvobození Bulharska (1944) do současnosti tvoří samostatnou kapitolu. Také v nových společenských, politických a ekonomických podmínkách se přece jen navazovalo na předcházející literární a obecně kulturní vývoj. A to mj. proto, že si obě země, Polsko i Bulharsko, zvolily stejné společenské zřízení, založené na principech tzv. lidové demokracie. Vý-

sledkem nové kulturní spolupráce byly také výbory z Mickiewiczovy básnické tvorby, které vyšly k výročí básníkova narození (1948, 1955) a na nichž se překladatelsky podíleli významní básničtí tvůrci Elisaveta Bagrjanová, Ljudmil Stojanov, Nikola Furnadžiev, M. Grubešlievová, D. Panteleev, Nikolaj Kovačev aj.

Pro recepci polské klasické a moderní literatury v Bulharsku je více než v ostatních slovanských zemích příznačná aktivita tzv. akademické literární historie. Do určité míry navazovala na činnost Bojana Peneva. Tak Kujo Kuev (1909–1991) byl po studiích slovanské filologie několik let lektorem na Jagellonské univerzitě v Krakově (1937–1939). Později se do Polska vrátil a studoval v tamních knihovnách a archivech materiály spojené se starobulharským a staroslověnským písemnictvím.

Postupně však K. Kuev rozšířil svůj zájem o otázky polsko-bulharských kulturních styků a o dílo významných polských literárních tvůrců. Mezi nimi přední místo zaujímá ideový a tvůrčí vývoj Adama Mickiewicze, kterému věnoval tři rozsáhlé studie.¹⁰⁸

Cenné jsou rovněž Kuevovy studie o recepci díla Julia Słowackého a Marie Konopnické v Bulharsku¹⁰⁹ i stať o tvůrčím vývoji Wandy Wasilewské.¹¹⁰

Kujo Kuev proslul rovněž jako překladatel děl B. Pruse, J. Jurandota, H. Sienkiewiczze a některých dalších autorů a jako spoluautor *Polsko-bulharského slovníku* (1963, Polsko-bálgarski rečnik).

Druhým „akademickým“ propagátorem polské literatury a kultury je později věhlasný literární historik a folklorista, akademik Petr Dinekov (1910–1992), dr. h.c. varšavské univerzity (1973). Po studiích slovanské filologie v Sofii odjel na specializaci do Varšavy (1934–1935).

Významné jsou jeho srovnávací studie z oblasti bulharsko-polských literárních styků. P. Dinekov psal o A. Mickiewiczovi, J. Słowackém, B. Prusovi, H. Sienkiewiczovi, St. Żeromském, T. Boyi-Żeleńském, T. T. Ježovi, J. Tuwimovi, Wl. Broniewském, K. I. Galczyńským aj. O bulharské literatuře, lidové slovesnosti a o stycích s Polskem pojednal v samostatné polsky psané práci.¹¹¹

Když koncem padesátých let vyšel Mickiewiczův *Pan Tadeáš* v bulharském překladu¹¹² tehdy mladé básničky Blagy Dimitrovové (nar. 1922), Dora Gabeová jej nazvala „*plnohodnotným*“, vyzvedla jeho vysoké umělecké kvality, pochválila překladatelčin tvůrčí přístup, která usilovala o to, zachovat maximum toho, co je pro tvorbu polského básníka příznačné.¹¹³ O tři desetiletí později B. Dimitrovová uspořádala výbor z veršů Wislawy Szymborské nazvaný podle jedné její básně *Obmisljam sveta* (1989) a přeložila básně také dalších polských básníků (U. Koziolové, A. Słowackého aj.).

„*Básnička s krásnou imaginací a s vzácným porozuměním pro poezii*“, jak psal Vítězslav Nezval o Doře Gabeové, byla iniciátorkou, sestavitelkou, redaktorkou a jednou z překladatelek dobře koncipované antologie *Moderní polští básníci* (*Sāvremenni polski poeti*), který vyšel v polovině šedesátých let.¹¹⁴

Analýza všech poválečných bulharských překladů jak z díla A. Mickiewicze, tak také z polské básnické tvorby vůbec, přesahuje bohužel rámec tohoto přehledu.

V.

Titulek v denním tisku z konce dubna 1998, který se na první pohled může zdát provokativní, obsahuje otázku, zda je Adam Mickiewicz polský, litevský nebo běloruský básník.¹¹⁵ V roce dvoustého výročí jeho narození se totiž konaly v Polsku, Bělorusku, na Litvě, u nás i jinde v Evropě četné konference a vědecká setkání, na nichž literární vědci jednali o Mickiewiczově místě v jednotlivých národních kulturách i ve světové literatuře.¹¹⁶

Někteří literární historici, kteří se chtěli vyhnout odpovědi na otázku, zda A. Mickiewicz není (také) litevský nebo běloruský básník, poukazovali na básníkovu „evropanství“.¹¹⁷ Poznámávám, že A. Mickiewicz nepatří podle mého názoru k biliterárním nebo dokonce polyliterárním tvůrcům. Je to největší polský básník. Působila však na něho a na jeho tvorbu litevská a běloruská lidově slovesná tvorba i litevské kulturní a ideové prostředí. A nesmí nás proto udivovat, že se při psaní svého vrcholného romantického eposu *Pan Tadeáš* A. Mickiewicz inspiroval mj. stále ještě živým žánrem heroikomického eposu na Litvě.

Běloruský literární vývoj má některé analogické rysy s vývojem bulharské nebo makedonské literatury. Všechny tři národní literatury v určitém smyslu navazovaly na přerušené tradice a v mnohém musely „dohánět“ evropský literární vývoj. Je známo, že se novodobý běloruský národ a jeho jazyk formovaly v době, kdy se Bělorusko nacházelo pod nadvládou litevských a později polských feudálů. Na území Běloruska se nacházely dvě blízké literatury — ruská a polská. K přerušení tradice v běloruské literatuře došlo právě díky rozšíření ruské a polské literatury.

Běloruská a makedonská literarura 19. století mají jeden společný specifický rys: v první z nich začala vznikat díla psaná rusky nebo polsky, v druhé psaná bulharsky nebo srbsky. Taková díla psali nejčastěji původem polští nebo ruští autoři, kteří pocházeli z území Běloruska. A ta díla, která měla vysokou ideovou a uměleckou úroveň, stala se pro běloruskou literaturu prototypem. V Mickiewiczových baladách a poémách o rodném kraji jsou četné motivy, které byly přijímány a rozvíjeny v nové běloruské literatuře. Je přitom nesporné, že A. Mickiewicz, který měl silné polské národní povědomí, psal o litevské (běloruské) zemi jako o své vlasti, v níž se narodil.

To je zřejmě jedna z příčin, proč byla Mickiewiczova tvorba Bělorusům blízká a proč z ní čerpala tvůrčí inspiraci k vyjádření svého vztahu k rodné zemi. Mickiewiczova básnická tvorba odpovídala potřebám a neodkladným úkolům běloruské literatury.

Zmínil jsem se podrobněji o vztahu tvorby A. Mickiewicze k litevské a běloruské literatuře proto, že to má mnoho společného s počátky pronikání a recepce jeho díla u **Makedonců**, kteří se konstituovali jako národ nejpozději ze všech slovanských národů.

Jestliže nacházíme např. v české, slovenské nebo lužickosrbské literatuře četné ohlasy a vlivy Mickiewiczových balad, sonetů i historických poematů, pak musím říci, že jsem v makedonské literatuře zatím bohužel nic podobného nezjistil. Platí však téměř bezesbýtku také v tomto případě prozíravé tvrzení K. Krejčího, které napsal o *Panu Tadeášovi*, že „*všechny slovanské literatury získávají v druhé polovině XIX. století překlad Mickiewiczovy, šlechtické historiky, buď úplný, nebo v rozsáhlých fragmentech*“.¹¹⁹

Jednou z mnoha zvláštností balkánského literárního a obecně kulturního procesu zejména v minulém a v našem století je, že se díla psaná v bulharských, srbských nebo makedonských dialektech, naddialektech či interdialektech četla jak bulharskými, tak také srbskými nebo makedonskými literáty, osvětovými a kulturními pracovníky i gramotnými čtenáři.

Další, ovšem mimoliterárně motivovanou zvláštností bylo, že se umělecká, překladatelská aj. díla autorů, kteří pocházeli z území historické Makedonie a byla napsána buď v autorově rodném nářečí, nebo v naddialektu, v srbštině nebo bulharštině, byla chápána a interpretována jako díla patřící buď do srbské nebo bulharské literatury. Historický vývoj a dnešní realita nás ovšem nutí, abychom vycházeli z logiky věci, nikoli z obrozenských či nacionalistických představ minulosti.

V našem případě jde o rodáka z makedonského města Kratova Efrema **Karanova** (1852–1927), který je jedním z prvních překladatelů celého Mickiewiczova eposu *Pan Tadeáš*. Byl absolventem ruských středních a vysokých škol a duchovních seminářů, pracoval v ruském konzulátě v bulharském Plovdivu, byl učitelem a plodným sběratelem lidově slovesných výtvorů, především ze svého rodného kraje, které uveřejnil v tehdejším bulharském periodickém tisku (podobný makedonský periodický tisk neexistoval).¹²⁰

V bulharské literární historii je ovšem E. Karanov pojímán jako jeden z autorů bulharské historické povídky, za jehož zakladatele je považován Zachari Stojanov (1850–1889) a je řazen ke skupině dalších bulharských autorů, např. k Christu Popkonstantinovi, Grozju Grozevovi, Filipu Simidovovi (1852–1925) aj. A to proto, že napsal historickou povídku *Rumena vojvoda* (1886), pojednávající značně neuměle o hrdinských činech legendárního bulharského vojvody Filipa Totju.

Efremu Karanovovi se bohužel nepodařilo za života vydat své zápisy lidových písní. Psal stati z oblasti etnografie a folkloristiky, které uveřejnil v čas. *Periodičesko spisanie*. V něm vycházely jako přílohy překlady děl Fr. Schillera (*Loupežníci, Marie Stuartovna*), *Bibliografie novobulharské literatury* Kon-

stantina Jirečka, Gogolův *Taras Bulba* aj. V něm vyšly roku 1901 také Karanovy překlady staroruského *Slova o pluku Igorově* a Mickiewiczova *Pana Tadeáše*.¹²¹

Byl to první ucelený překlad vrcholné Mickiewiczovy realistické epeje do překladatelovy bulharštiny.¹²² Byla to zvláštní bulharština, ve skutečnosti směs bulharského jazyka a makedonských nářečí. Proto jej P. Dinekov označil za nezdařilý překlad. Zároveň však vyjádřil překladateli uznání za jeho úsilí: „*Dejstvitelno, za vremeto e bilo cjal podvig da se prevede genialnata poema na Mickievič i trjabva da se otdate nužnoto priznanie na Efrem Karanov za položenite golemi usilija i staranija.*“¹²³

E. Karanovovi se vytýkalo, že neovládal dobře polsky, že neměl básnický cit a že jazyk jeho překladu byl „*banálný*“. Proto patrně nenašel mnoho čtenářů a několik desetiletí také následovníky ani v Bulharsku, ani v Makedonii.

Vlivem složitého historického vývoje a formování makedonského národa a makedonského jazyka zůstávalo proto Mickiewiczovo básnické dílo pro makedonské čtenáře dlouho neznámé. Pouze inteligence, která četla (a často také svá díla psala) bulharsky nebo srbsky, měla možnost se s ním seznámit.

Necelých deset let po vzniku první makedonské republiky (1945) a po kodifikaci makedonského spisovného jazyka začal v jednotlivých překladech uvádět k makedonskému čtenáři básnickou tvorbu mj. také ruských, srbských, českých a polských básnických tvůrců literární historik, jazykovědec evropského formátu, autor první rozsáhlé mluvnice spisovné makedonštiny a prvních dějin makedonského jazyka Blaže Koneski (1921–1993).

Po časopiseckém panorámatu z poezie čtyř ruských a šesti českých básníků¹²⁴ uvedl B. Koneski v druhé polovině padesátých let do makedonského kulturního prostředí kromě Mickiewiczovy *Ody na mládí* také tři básně J. Slowackého, po dvou básních L. Staffa a J. Tuwima a jednu báseň Z. Krasiňského.¹²⁵

V malém městečku Struga na břehu Ochridského jezera se již více než tři desetiletí každoročně koncem srpna koná mezinárodní básnický festival, který vešel do povědomí milovníků vázaného slova ve světě pod názvem Stružské večery poezie. Struga již má svůj Dům poezie. Byl zde rovněž zřízen park, v němž každoroční laureáti Zlatého věnce zasazují strom.

Dvousté výročí narození Adama Mickiewicze podnítilo organizátory básnického festivalu ve Struze k vydání polsko-makedonského výboru z jeho tvorby *Śpiewy liryczne — Liski napevi*, který obsahuje *Odu na mládí*, *Krymské sonety* a cyklus dalších sedmi básní *Nad wodą wielką i czystą*. Překladatelsky se na něm podíleli kromě B. Koneského další tři významní básníci a překladatelé. Je to první makedonské knižní vydání Mickiewiczových veršů.¹²⁶ Dvojazyčný úvod k němu napsal polský ministr kultury Janusz Odrowąż-Pieniążek.

Organizátoři letos (1998) vzdali Adamu Mickiewiczovi poctu také odhalením jeho busty v Parku poezie za účasti polského ministra kultury.

Na podzim roku 1998 byl v makedonském hlavním městě Skopji v rámci Dnů polské kultury recitál *Balady a romance*, věnovaný právě 200. výročí narození A. Mickiewicze. Recitaci jeho veršů doprovázela klavírní hudba Fryderyka Chopina.

Tento přehled si nekladl za cíl analyzovat všechny překlady Mickiewiczových děl a všechny studie, stati a informativní články, které za uplynulá dvě století vznikly ve slovinské, srbské, chorvatské, bulharské a makedonské literatuře. Chtěl pouze ukázat, že dílo polského básníka je také dnes živé a tvoří součást národního kulturního dědictví jižních Slovanů.

Poznámky

- 1 Z polských prací uvádím mj. Batowski, H.: Mickiewicz i Slowianie Południowi 1848–1855. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie, I, čís. 2, 1933. T ý ž : Legion Mickiewicza i Słowiańszczyzna 1848, Kraków 1948. T ý ž : Przyjaciele Słowianie (Szkice historyczne z życia Mickiewicza), Warszawa 1956. T ý ž : Mickiewicz i Jugosloveni godine 1855. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. 24, sv. 1–2, 1958, s. 36–48 aj. Z českých prací mj. Horák, J.: „Pan Tadeusz“ v literaturách slovanských. Slovanský ústav v Praze Adamu Mickiewiczovi 1834–1934. Praha 1934. Krejčí, K.: Mickiewicz v literaturách západních a jižních Slovanů. Slavia, roč. XXV., seš. 1, 1956, s. 1–17. Práce slovinských, chorvatských, srbských a bulharských autorů uvedu v příslušném oddíle, v němž pojednávám o recepci Mickiewiczova díla v dané národní literatuře.
- 2 Krejčí, K.: cit. dílo, s. 1–17.
- 3 XII Międzynarodowy Kongres Slawistów Kraków 1998. Streszczenia referatów i komunikatów. Literaturoznawstwo, folklorystyka, nauka o kulturze, Warszawa 1998.
- 4 Paternu, B.: Sonet in konstituiranje slovenske poezije. In: Sonet in sonetni venec, Obdobja 16, Ljubljana 1997, s. 11–20.
- 5 Illyrisches Blatt, 16. febr. 1833, s. 27. Viz též pozn. 4, s. 14.
- 6 Počinaje Dantem a Petrarkou, přes Shakespearea, Milтона, Opitze a Flemminga, Bürgera a A. W. Schlegela. Z dubrovnícké renesance uvádí Dinka Ranjinu (1536–1607).
- 7 Paternu, B.: cit. dílo, s. 14–15.
- 8 Tamtéž, s. 11–20.
- 9 Tamtéž, s. 15.
- 10 Emil Korytko (1813–1839) pocházel z polského šlechtického rodu, studoval ve Lvově, roku 1833 byl obviněn z národně revoluční činnosti, o rok později zatčen a internován do Lublaně. Teprve před smrtí mu bylo dovoleno se vrátit. F. Prešeren, M. Ravnikar-Požencan i Lj. Gaj mu pomáhali sbírat lidové písně, které v pěti svazcích vyšly až po jeho smrti. Viz Slovenska književnost. Leksikon, Ljubljana 1996, s. 208–209.
- 11 F. Prešeren, obdobně jako např. K. H. Mácha, P. Preradović a mnozí další začal psát verše nejprve německy.
- 12 Polský sonet navazoval na středověký třináctislabičný verš, český se držel pětistopého trocheje, chorvatský tradičního dvanáctislabičného a později desetislabičného verše atd. Viz Paternu, B.: cit. dílo, s. 17, pozn. 20. Tam literatura.
- 13 Paternu, B.: France Prešeren in njegovo pesniško delo. Prva knjiga. Ljubljana 1976, s. 90–92.
- 14 Krejčí, K.: cit. dílo, s. 5.
- 15 Tamtéž.
- 16 *Slovan* vycházel v Lublani nejprve v letech 1884–1887, poté v letech 1902–1917. Redigovali jej mj. Fr. Govekar, F. Plešič, O. Župančič aj.
- 17 Dorovský, I.: Balkán a Mediterán, Brno 1997, s. 73–97. Lipovec, A., Pretnar, T.: Znanstvena, publicistična in leposlovna dvojezičnost Vojeslava Moleta in Otona Berkopca. In: XXI.

- seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj, Ljubljana 1985, s. 99–101.
- 18 Zadavec, Fr.: Pogledi na sonet in odmiki od njegove klasične oblike (Od Ketteja do Voduška). In: Obdobja 16, Ljubljana 1984, s. 21–31.
 - 19 Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd 1935.
 - 20 Tine Debeljak studijně pobýval v Polsku a zpracoval disertaci (1936) o rozsáhlém čtyřdílném románu Wladysława St. Reymonta Chłopi (Sedláci) ve světle literární kritiky. Více o něm viz Slovenska književnost. Leksikon, Ljubljana 1996, s. 76.
 - 21 Štefanova, R.: Poljska književnost (lit. zgodovinski pregled), Ljubljana 1960.
 - 22 Viz více Slovenska književnost. Leksikon, Ljubljana 1996, s. 458.
 - 23 Pretnar, T.: Mickiewicz i Prešeren: ze studiów nad polskim i sloveńskim wierszem romantycznym, Warszawa 1988 (disertacija).
 - 24 Isačenko, A.: Slovenski vers, Ljubljana 1941.
 - 25 Více viz Slovenska književnost. Leksikon, Ljubljana 1996, s. 537.
 - 26 Magarešević, Dj.: Adam Mickjevič, Letopis Matice srpske, 1828.
 - 27 Ignjatović, J.: Rapsodije iz prošlosti srpskoga života. Memoari. Novi Sad 1953, s. 223.
 - 28 V letech 1844 až 1859 redigoval v Bělehradě Srpske novine, vydával také literární přílohu Podunavka (1844–48 a noviny Der Serbe (1848–1849. Založil též list Vidovdan (1861–1876).
 - 29 Pišút, M.: Počiatky básnickej školy Štúrovej, Bratislava 1938, s. 46.
 - 30 Živanović, Dj.: Miloš Popović o Mickjeviču, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. 24, sv. 1–2, Beograd 1958, s. 55.
 - 31 Tamtéž, s. 57-
 - 32 Živanović, Dj.: Srbi i poljska književnost, Beograd 1941, s. 122.
 - 33 Poprvé vyšel v Letopise Matice srbské roku 1837 značně nedokonalý překlad Teodora Pavloviče, který Popović fakticky opsal, protože neměl po ruce polský originál.
 - 34 Dorovský, I.: České země a Balkán. Kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků, Brno 1973, s. 19 aj.
 - 35 Živanović, Dj.: Miloš Popović o Mickjeviču, s. 59.
 - 36 Pogodin, A.: Jedna stranica iz istorije medjuslovenskih odnosa. Puškin i Mickjevič, Misao, Beograd 1933.
 - 37 Georgijević, K.: Adam Mickjevič i Sima Milutinović, Srpski književni glasnik, 1935.
 - 38 Živanović, Dj.: Adama Mickjevič i njegov Pan Tadija, Beograd 1935.
 - 39 Živanović, Dj.: Srbi i poljska književnost (1800–1871), Beograd 1941.
 - 40 Živanović, Dj.: Mickjevič i Njegoš, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd 1939.
 - 41 Živanović, Dj.: Mickjevič profesor, Delo, Beograd 1955.
 - 42 Živanović, Dj.: Adam Mickiewicz w literaturze serbochorwatskiej. In: Adam Mickiewicz 1855–1955, Wrocław i Warszawa 1958.
 - 43 Viz pozn. 30.
 - 44 Lalić, R.: Adam Mickjevič (1798–1855), Mladost, Beograd 1947.
 - 45 Subotin, St.: Život i delo Adama Mickjeviča, Književne novine, br. 46, 1948. T ý ž: Novi prevod „Pana Tadija“ A. Mickjeviča, Književnost, Beograd 1952.
 - 46 Subotin, St.: Adam Mickjevič i naša narodna poezija. Předmluva ke knize Adam Mickjevič, O srpskoj narodnoj poeziji, Cetinje 1955.
 - 47 Batowski, H.: Mickjevič i Jugosloveni godine 1855. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. 24, sv. 1–2, 1958, s. 36–48.
 - 48 Batowski, H.: Przyjaciele Słowianie (Szkice historyczne z życia Mickiewicza), Warszawa 1956, s. 165.
 - 49 Batowski, H.: Mickjevič i Jugosloveni godine 1855, s. 41.
 - 50 Tamtéž, s. 46.
 - 51 Tamtéž, s. 46.
 - 52 Korespondencja Adama Mickiewicza, t. IV, Paryż 1885, s. 365.

- 53 Viz pozn. 26.
- 54 Danica ilirska, Zagreb 1835.
- 55 Jireček, K.: Jiří Daničić a Medo Pucić. Životopisná vzpomínka. Osvěta 13, 1883, 332–338, 385–402.
- 56 Studoval práva v Benátkách, v Padově a ve Vídni. List La favilla vycházel v Terstu.
- 57 La Serbia e l'impero d'Oriente. Nuova Antologia, Firenze 1867.
- 58 Krejčí, K.: cit. dílo, s. 9.
- 59 Slovanská korespondence K. J. Erbeny. Korespondence s cizími korespondenty. K vydání připravili V. Bechyňová a J. Jirásek, Academia, Praha 1971.
- 60 Tamtéž, s. 362.
- 61 Dorovský, I.: Balkán a Mediterán. Literárně historické a teroretické studie, Brno 1997, s.146–147.
- 62 Tamtéž, s. 147.
- 63 Tamtéž, s. 143. B.Choma v práci Chorvátska literatúra. Slovník spisovateľov, Bratislava 1997, s. 169 píše, že „*pobudol celý mesiac v Prahe*“.
- 64 Vijenac, Zagreb 1880.
- 65 Šrepeľ, M.: Adam Mickiewicz, Pjesnički prvaci u prvoj polovini XIX vieka, Zagreb 1891.
- 66 Mickjevič A.: Gospodin Tadija, Zagreb 1893.
- 67 Delo, knj. I, sv. 3, Beograd 1894
- 68 Krejčí, K.: Mickiewicz v literaturách západních a jižních Slovanů, Slavia, roč. XXV, seš. 1, 1956, s. 11.
- 69 Mickiewicz, A.: Soneti. Romance i balade. Grażyna. Konrad Wallenrod. Preveo Isa Velikanić, Matica Hrvatska, Zagreb 1908. Vyšlo v edici „překladů novějších básníků“ jako 2. svazek.
- 70 Choma, B.: Chorvátska literatúra. Slovník spisovateľov. Bratislava 1997, s. 136.
- 71 Prohaska, D.: Adam Mickiewicz i Medo Pucić, Nastavni vjesnik, Zagreb 1916.
- 72 Georgijević, K.: Adama Mickjevič i Sima Milutinović, Srpski književni glasnik, Beograd 1935.
- 73 Georgijević, K.: Srpskohrvatska narodna pesma u poljskoj književnosti, Beograd 1936.
- 74 Georgijević, K.: Adam Mickjevič i njegov Pan Tadeuš, Pregled, Sarajevo, 1940.
- 75 Poljska lirika, Zagreb 1939.
- 76 Hrvatsko-poljski rječnik, Zagreb 1949.
- 77 Osam godina u Varšavi (Kronika), Rad JAZU, knj. 390, Zagreb 1981, s. 245–635.
- 78 Kritike i članci, Zagreb 1943.
- 79 Polsky vyšla 1949, charvátsky 1950, slovinsky 1952.
- 80 Mickiewicz, A.: Gospodin Tadija ili Posljednji nasrt u Litvi, Zagreb 1951. S poljskog preveo Djordje Šaula. V Enciklopedija Jugoslavije je překlad chybně uveden jako Pan Tadija.
- 81 Georijević, Kr.: Novi prevod Gospodina Tadije, Letopis Matice srpske, Novi Sad 1952.
- 82 Subotin, St.: Adam Mickjevič i naša narodna poezija, In: Adam Mickjevič, O srpskoj narodnoj poeziji, Cetinje 1955.
- 83 Pamiętnik Słowiański, Warszawa 1956.
- 84 Adam Mickiewicz 1855–1955, Wrocław – Warszawa 1958.
- 85 Adam Mickiewicz, Krimski soneti, Hrvatsko slovo, god. IV., br. 182, Zagreb 16. 11. 1998, s. 10–11.
- 86 Pouze Mickiewiczovy přednášky v Collège de France jsou přeloženy jen částečně a není přeložena jeho publicistika z roku 1848.
- 87 Krejčí, K.: Mickiewicz v literaturách západních a jižních Slovanů, Slavia, roč. XXV, seš. 1, 1956, s. 1–17.
- 88 Dorovskij, I.: Rajko Žinzifov. Vozdejstvije ruskoj i ukrajskoj literatury na jeho tvorčestvo. Brno 1988.
- 89 Bogdanov, I.: Kratka istorija na bálgarskata literatura, II, Sofija 1970, s. 51.
- 90 Krejčí, K.: cit. dílo, s. 10.
- 91 Bálgarska christomatija ili Sbornik ot izbrani obrazci po vsičkite rodove sáčinenija. S přeloženie na kratki žizneopisanija za znamenitite pisateli. čast I. — Proza, čas II. — Poezi-

- ja. Sástavili I. Vazov i K. Veličkov, Plovdiv 1884.
- 92 Igov, Sv.: Istorija na bálgarskata literatura. 1878–1944, Sofija 1991, s. 28.
- 93 Krejčí, K.: Mickiewicz z literaturách západních a jižních Slovanů, s. 13.
- 94 Igov, Sv.: cit. dílo, s. 172.
- 95 Slovanství v národním životě Čechů a Slováků, Praha 1968, zvl. s. 301–344.
- 96 Srbská a charvátská básnická tvorba je zastoupena 14 autory, slovinská 5, česká 7, k nimž je zařazena jediná báseň slovenského básníka Andreje Sládkoviče, ruská 38 autory.
- 97 Např. kulturně populární čas. *Slavjanski glas*, který vydával v Sofii v letech 1902–1940 Slovanský dobročinný spolek. Jeho základním cílem bylo pomoci „k slovanské vzájemnosti a ke sblížení“.
- 98 Gabe, D.: Svetät e tajna. Poezija i proza, Sofija 1994, s. 22.
- 99 Gabe, D.: Bojan Penev i polsko-bálgarskoto sblíženie. Vestnik na vestnicite, čís. 73, Sofija, 9. 1. 1935. Viz též In: Gabe, D.: cit. dílo, s. 418–424.
- 100 D. Gabeová uveřejnila v čas. *Listopad*, 5, Sofija 1923–1924, s. 124–125, překlad jednoho z Kasprovicových hymnů *Dies irae*, který pak vyšel s ostatními šesti hymny, a připojila k němu informativní článek o autorovi a zejména o básni. O dlouholetém přátelství s Janem a Marusjou Kasprovicovými viz Sarandev, I., Dora Gabe. Literaturna anketa, Sofija 1986.
- 101 Sarandev, I.: Dora Gabe. Literaturna anketa, Sofija 1986, s. 108–109.
- 102 „Pri avtoru kato Mickevič, koito se e učil ot Omir da pre dava relefno i plastično kartini i obrazi — ne može da bǎde premeštvan nito edin red i složen drugade.... Dǎlgo trjabvaše da razmišljam, da zalíčavam, da otchvǎrljam i otnovo pribavjam, dokato predam predi usičko surovija ton na Mickevič, mogǎštata linija na kavkazkija pejzaž, kako go opisva Mickevič, da predam duševnite vǎlnenija na poeta pri vida na taja ekzotična priroda i onaja složnost na preživjavanija, koito bušuvat vǎv vseki sonet na poeta izgnannik. Tri meseca rabotich nad 18 soneta.“ Gabe, D.: Poezijata se ražda povtorno, Literaturnen front, 18, čís. 12, 11. ledna 1962, s. 2. Též Gabe, D.: Svetät e tajna. Poezija i proza, Sofija 1994, s. 464–470.
- 103 Gabeová, D.: Můj svět je širošíř, Brno 1997, s. 5.
- 104 Polsko-bulharský spolek by založen 1918 a jeho předsedou byl prof. T. Grabowski, čas. Polsko-bálkgarski pregled vycházel v Sofii v letech 1919–1925 a 1931–1935.
- 105 Slonski, St.: Bojan Penev i Polša, Zlatorog, kn. 7–8, Sofija 1927.
- 106 Kujumdžiev, K.: Pevec na svoja život, Sofija 1974, 1980, Urban, Zd.: Kiril Christov v Čechách, Praha 1978.
- 107 D. Panteleev přeložil rovněž např. Horský věnec černohorského klasika P. P. Njegoše, byl jedním z překladatelů antologie české poezie *Čeští básníci* (1956, *Češki poeti*), spolu s Elisavetou Bagrjanovou vydal výbor z básnické tvorby srbské básnířky Desanky Maksimovićové *Vůně země* (1963 *Miris na zemjata*), byl jedním z překladatelů antologie slovenské poezie *Slovenští básníci* (1966, *Slovaški poeti*), přeložil výbor z tvorby slovinského básníka Otona Župančiče aj.
- 108 Kuev, K.: Obštestveno-političeskite vǎzgledi na Adam Mickevič, Ezik i literatura, Sofija 1948, s. 171–178. Týž: Razvitie na Adama Mickevičevite revoljucionni vǎzgledi do 1830 g., *Godišnik na Sofijskija universitet, Filosofski fakultet*, 51, 2, 1956. Týž: Razvitie na Adam Mickevičevite vǎzgledi sled 1830 g., tamtéž, 52, 2, 1957.
- 109 Kuev, K.: Juliusz Slowacki v Bálgarija, *Slavističen sborník* 2, Sofija 1958. Marija Konopnicka v Bálgarija, *Godišnik na Sofijskija universitet, Filosofski fakultet*, 54, 1961.
- 110 Kuev, K.: Idejno-tvorčeskoto razvitie na Vanda Vasilevska, *Ezik i literatura*, čís. 1–2, 1955.
- 111 Dinekow, P.: O bulgarskiej literaturze, folklorze i zwiǎzkach z Polska, Warszawa 1977.
- 112 Mickevič, A.: Pan Tadeuš, Sofija 1959, 2 vyd. 1979.
- 113 Gabe, D.: Pálnocenenen bálgarski prevod na „Pan Tadeuš“, *Plamák*, čís. 4, Sofija 1960, s. 83–84. Podle P. Dinekova, Adam Mickevič na bálgarski, *Ezik i literatura*, čís. 3, 1948, básnířka začala Pana Tadeáše překládat již roku 1944.
- 114 Sǎvremenni polski poeti. Antologija. Sǎst., red. D. Gabe i dr., Sofija 1966. Výbor z jejich překladů vyšel v Dora Gabe, *Izbrani prevodi. Predgovor P. Dinekov*, Sofija 1979.

- 115 F. J.: Mickiewicz — poljski, litvanski in beloruski pesnik? Deník Delo, Ljubljana 29. 4. 1998.
- 116 Tak např. v Minsku a Novogródku se v září 1998 konala mezinárodní konference na téma Adam Mickiewicz v národních kulturách. S konferencí byly spojeny kulturní dny na téma Adam Mickiewicz a Janko Kupala. Univerzita v Brestu zorganizovala v březnu 1998 vědecké zasedání na téma Místo Adama Mickiewicze ve světové literatuře.
- 117 Diskuse na mezinárodní konferenci k 200. výročí básníkovy narození, která se pod názvem Adam Mickiewicz: Teksty i konteksty konala ve dnech 24. a 25. listopadu 1998 na Filozofické fakultě Palackého univerzity v Olomouci.
- 118 Dorovski, I.: Studii za balkanskiot literaturnen proces vo XIX i XX vek, Skopje 1992, s. 95–97.
- 119 Krejčí, K.: Mickiewicz v literaturách západních a jižních Slovanů, Slavia, roč. XXV., seš. 1, 1956, s. 11.
- 120 V časopise Periodičesko spisanie, v letech 1883 až 1885 nebo v Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina, Sofija 1896.
- 121 Dinekov, P.: Adam Mickevič na bálgarski, Ezik i literatura, 1949, kn. 3, s. 49–51.
- 122 Karanova, L.: Efrem Karanov — pǎrvi prevodač na „Pan Tadeuš“. In: Adam Mickievič, broj edinstven, Sofija 1946.
- 123 Dinekov, P.: cit. dílo, s. 49.
- 124 Ruski poeti, Sovremenost, roč. 7, čís. 9, Skopje 1957, Češki poeti, čas. Mlada literatura, roč. 7, čís. 10, Skopje 1957.
- 125 Polski poeti, Sovremenost, roč. 8, čís. 2, Skopje 1958. Viz též Koneski, B.: Izbrani dela vo sedum knigi, kn. 2, Prepevi, Skopje 1967, s. 115–128.
- 126 Mickiewicz A.: Śpiewy liryczne — Lirski napevi. Izbor Petre Nakovski, preveduvači B. Koneski, G. Todorovski, P. Nakovski i P. Gilevski, Skopje 1998.